

Consolats de mar i consolats d'ultramar. La defensa de l'espai marítim en temps de Martí l'Humà*

Daniel DURAN I DUELT
CSIC. Institució Milà i Fontanals

El regnat de Martí l'Humà va ser un moment crucial en la història del complex institucional que durant els segles medievals es va anar construint, teòricament, al servei dels interessos professionals d'homes de mar i mercaders catalanoaragonesos. Des de la darrerria del segle XII s'havien anat adoptant i adaptant un conjunt d'institucions formals i no formals destinades, especialment, a regular les seves relacions amb les autoritats locals, a impartir justícia i a organitzar esforços i recursos en terres fora de la jurisdicció comtal i reial —és el cas dels consolats ultramarins, el primer amb data de 1187—, però també a l'assoliment progressiu en terres de la Corona d'Aragó d'una jurisdicció particular. Els regnats de Pere el Cerimoniós i Joan I havien estat decisius precisament en aquest darrer punt. La reforma dels tribunals consulars o consolats de mar més antics —Barcelona, Mallorca i València— i la relativa harmonització de llur organització i funcionament, així com la creació de nous tribunals de consolat de mar que reproduïen el nou model fixat pel Cerimoniós —Tortosa el 1363, Girona i Castelló d'Empúries el 1385, Perpinyà el 1388— van consolidar l'autonomia jurisdiccional d'homes de mar i mercaders que havia començat a configurar-se al final del segle XIII amb la creació del tribunal del Consolat de Mar de València. Amb Joan I es va fer un pas més endavant, quan el 1394 es permeté als mercaders barcelonins dotar-se d'una organització particular i autònoma amb poder decisor i executori respecte a tota mesura necessària per a defensar i promoure els seus interessos. S'habilità els cònsols de mar a reunir un Consell de la Llotja o de la Mercaderia per a escollir dos defensors de la mercaderia encarregats d'exercir aquelles noves funcions reconegudes pel privilegi reial amb l'ajut del consell.¹ Aquesta autonomia es féu gairebé plena quan es permeté, a més, la

* Vull expressar el meu agraïment a Maria Teresa Ferrer i Mallol per haver-me proporcionat còpies dels documents procedents de l'Archivio di Stato di Palermo i a Dominique Valerien per haver-me comunicat l'existència dels documents d'Antonello de Vataciis que vaig poder consultar personalment a l'Archivio di Stato di Venezia el 1999 gràcies a una ajuda del «Programa de estancias cortas en el extranjero» del Ministeri d'Educació i Ciència desenvolupada a Universitat de Venècia. Actualment, registos d'aquests documents venecians són consultables a la base de dades del projecte «Notaires vénitiens au Moyen Orient (1360-1520). Civilisation et commerce en Méditerranée» dirigit per Francisco Apellániz (<<http://notaires-venitiens.com/notaries/index.html>>). Abreviacions emprades: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), AHPB (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), ASP (Archivio di Stato di Palermo), ASV (Archivio di Stato di Venezia), BUB (Biblioteca de la Universitat de Barcelona).

1. Tot sembla indicar que, al darrer terç del segle XIII, els cònsols del mar de Barcelona havien exercit funcions de tipus més aviat organitzatiu en no comptar amb facultats jurisdiccionals, que només seran reconegudes per primer cop a València el 1280. Posteriorment, aquelles funcions organitzatives semblen haver-se mantingut, almenys a Barcelona, tot i que són difícils

recaptació d'un pariatge per a satisfer les despeses ocasionades per la defensa dels interessos dels mercaders. El mateix any, aquestes concessions es feren extensibles als cònsols de Perpinyà.² Durant el regnat de l'Humà, aquest desenvolupament, aplicat també a Mallorca, culminà i es va consolidar plenament en bona mesura com a conseqüència de les circumstàncies polítiques, marcades per les amenaces nord-africanes i els problemes a Sardenya i Sicília.

El procés tot just delineat fou llarg i tortuós, el resultat d'una complexa conjunció de factors i de forces que en determinaren el desenvolupament. L'aparició de cadascuna de les institucions —consolats ultramarins, consolats nàutics, consolats de mar, etc.— i l'establiment i delimitació de llurs competències i jurisdiccions, així com la configuració d'un dret marítimocomercial i d'un corpus contractual, implicaren diversos grups i individus de la Corona d'Aragó —monarques, cort reial, governs municipals, mercaders o homes de mar—, però també de fora, especialment les autoritats locals de l'indret on s'implantava un consolat ultramarí. Amb la creació i el posterior control d'aquestes institucions, cada grup cercava objectius diferents. Gairebé tots miraren d'afavorir el desenvolupament i el creixement del comerç, del qual treien beneficis directes o indirectes, però mercaders i homes de mar tractaren de guanyar autonomia d'acció i cohesió. La monarquia, en canvi, mirà de tutelar l'acció dels mercaders, igual que la ciutat de Barcelona o l'actual Palma de Mallorca, tots vetllant, a més, perquè els seus interessos no es veiessin lesionats, no tant en l'exercici de les funcions reconegudes a la institució com en el seu encaix dins del sistema constitucional general, el reconeixement de sobirania i jurisdiccions i la jerarquia d'aquelles. La defensa dels interessos generals i dels particulars de cada un dels actors del procés estigué mediatitzada també, però, per factors externs a la simple dinàmica de relacions juridicoinstitucionals d'aquells grups entre ells. Necessitats econòmiques, equilibris polítics entre els diversos municipis de la Corona, crisis polítiques municipals, etc. modifiquen o determinen els termes transaccionals que condueixen a la creació d'una institució o a l'emissió d'un privilegi sancionador de la seva existència anterior, en una societat que reconeix l'ús i el costum, però que cada vegada més cerca en el document escrit la font de la legalitat. La influència de tots aquells factors es deixa sentir, però, també en gairebé qualsevol aspecte de la vida dels consolats de mar i dels consolats ultramarins i de les seves actuacions. Així, el nomenament d'un oficial per a ocupar el càrrec i exercir les funcions que li són encomanades és el resultat d'un càlcul que té en compte no sols la idoneïtat o no del candidat pel que fa a la competència i perícia per a l'exercici del càrrec, sinó també el compliment o no de l'ordenament jurídic vigent, els beneficis polítics i econòmics a obtenir del seu nomenament, els equilibris polítics en el si del grup mercantil i del municipi; desitjos o necessitats de satisfer peticions d'institucions alienes com la monarquia, altres municipis o autoritats locals; clientelismes diversos, i un llarg etcètera més. El mateix es pot dir de la presa de decisions i del desenvolupament de les seves funcions. Però, a més, per entendre aquests processos cal tenir en compte factors i dinàmiques econòmiques, polítiques i socials d'abast molt més ampli, així com les conjuntures puntuals o més immediates. Tots aquells factors són clau per a procedir a analit-

de resseguir i documentar. Antoni RIERA I MELIS i Gaspar FELIU I MONFORT, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 3, *La ciutat consolidada (segles XIV i XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 226-228; Daniel DURAN I DUELT, «El context institucional particular de mercaders i homes de mar», a Daniel DURAN I DUELT (coord.), *Un mar de lleis: De Jaume I a Lepant*, Barcelona, IEMed, 2008, p. 196-202.

2. A més de Robert Sidney SMITH, *The Spanish Guild Merchant: A history of the Consulado, 1250-1700*, Nova York, Octagon Books, 1972, p. 34-38, que ha de ser pres amb precaucions, vegeu Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462: Un centre econòmic en època de crisi*, vol. 1, Barcelona, Curial, 1977, p. 35-45 i 48-70; Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat de Mar*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 84-153.

zar, entendre i valorar no sols la història global d'aquelles institucions, sinó també, com en aquest cas que ara ens interessa, un lapse de temps com el del regnat de Martí l'Humà.

DE LA CONSTITUCIÓ INSTITUCIONAL: L'EXEMPLE DELS CONSOLATS ULTRAMARINS

L'aspecte que més ha atret els investigadors ha estat, probablement, la que podria qualificar-se de qüestió constitucional del desenvolupament institucional dels consolats de mar i els ultramarins. El fet que els historiadors del dret i les institucions hagin estat des d'antic els principals interessats pel seu estudi ha propiciat que la cronologia del procés jurídic de l'aparició o configuració de les institucions i la descripció del seu funcionament siguin aspectes força ben coneguts. Menys atenció han despertat, en canvi, el clima social i polític i el conjunt de factors que determinen o expliquen aquella evolució, resolts sovint amb generalitzacions emmarcades en el procés de configuració i reforçament d'uns cossos socioprofessionals de mercaders i d'homes de mar que es creu propi de l'edat mitjana. Sembla obvi, però, que aquest aspecte més social i polític és clau per a entendre i explicar el procés d'aparició i desenvolupament d'aquelles institucions, així com el seu funcionament, que, cal no oblidar-ho, evolucionà i canvià amb el pas del temps i les circumstàncies. El cas dels consolats ultramarins n'és un bon exemple.

El llarg regnat del Cerimoniós havia estat especialment conflictiu per la sonada pugna que protagonitzaren el monarca i la ciutat de Barcelona per la delimitació de les competències en matèria de designació de cònsols ultramarins.³ Les causes d'aquella disputa, cal cercar-les, però, molt més enre.⁴ Les concessions reials de 1266 —per a la designació de cònsols nàutics— i de 1268 —per a la designació de cònsols ultramarins o residents— s'havien fet gràcies a un marc geogràfic restringit i, per bé que els documents no ho indiquen explícitament, sense caràcter excloent.⁵ El privilegi de 1268 es limitava a assenyalar que ni el batlle ni el veguer no podien posar cap impediment als nomenaments, però no que el rei ni altres persones o grups tradicionalment competents no poguessin fer-ne. De fet, aquella sembla haver estat la interpretació feta per la monarquia i el municipi barceloní durant un temps. Així s'explica el fet que el desdibuixament i l'encavalcament dels límits entre els cònsols nàutics i els residents (ultramarins) i, per tant, també, de les diferents institucions que procedien a fer els nomenaments no aixequessin polseguera. Municipi, prohoms, representants dels mercaders i monarquia designaren i proveïren cònsols gràcies als privilegis de la monarquia i a usos acostumats. Durant tot el segle XIV, especialment a la primera meitat, els reis continuaren fent els seus proveïments, creient-se plenament competents per a fer-ho, car, de fet, consideraven que era una potestat inherent a la seva condició. En el privilegi barceloní veïen una delegació que en res no disminuïa les

3. Vegeu Daniel DURAN I DUEL, «La fi del sistema consular mallorquí i les seves repercussions en el català: el cas dels consolats de Pera i Constantinoble», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 4 (2001), p. 155-164; Josefina MUTGÉ I VIVES, «Preocupacions del govern municipal barceloní en el 1371 a través dels testaments dels consellers», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 23/24 (2002-2003), p. 349.

4. Tampoc no es poden entendre fora de l'àmbit del procés molt més ampli d'organització, delimitació i afermament del poder municipal barceloní. Vegeu Jaume DANTÍ I RIU, *El Consell de Cent de la ciutat de Barcelona (1249-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2002, p. 63-64; Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona, CSIC, 2000, p. 632-645; Daniel DURAN I DUEL, «Consolats nàutics, consolats ultramarins i altres formes d'organització nauticocomercial en l'àmbit català», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç*, Barcelona, IEC, 2013, p. 747-761.

5. Daniel DURAN I DUEL, «Consolats nàutics...», p. 760.

seves facultats i, en qualsevol cas, consideraven els seus proveïments complementaris i no concurrents amb els del municipi barceloní, tal com ho manifestava el Cerimoniós el 1351, afirmant que les seves nominacions no buscaven lesionar el privilegi d'aquest municipi.⁶

Durant la primera meitat del segle XIV, el municipi va anar modificant la interpretació que feia dels privilegis amb els quals s'havia vist afavorit, i va passar a considerar la designació de cònsols com una competència plena i exclusiva, o gairebé, i no limitada a un àmbit geogràfic concret, fora, potser, de Bruges, on mai no va tractar de proveir-hi cònsols. Coincidint amb el llarg regnat del Cerimoniós, els conflictes amb la monarquia, que havien començat a la darrerria de la centúria anterior, s'havien aguditzat. Progressivament, però, el municipi havia estat capaç d'imposar els seus criteris a la monarquia. La cort reial, necessitada del suport financer municipal, havia anat acceptant les exigències dels consellers barcelonins i s'havia vist obligada a fer marxa enrere, cada cop més, en les seves decisions, sovint en contrapartida a la concessió de subsidis municipals en els moments clau del seu regnat —la conquesta de Mallorca, les guerres amb Gènova i les guerres amb Castella. Bona part dels proveïments consulars reials, doncs, acabaren sent anul·lats, reconeixent-se així la preeminència municipal barcelonina en la majoria dels casos.

Tot i que cap al final del regnat de Pere el Cerimoniós, el monarca i la cort semblaven haver renunciat a bona part de les seves aspiracions en matèria de proveïments de cònsols, en cap cas això no havia significat la inhibició absoluta en relació amb els consols ultramarins. De fet, la monarquia va comptar amb altres instruments i vies per a exercir la seva influència en aquest camp, situació que heretaran Joan i Martí.⁷ Els monarques, en iniciar el seu regnat, estaven obligats a jurar els usos i privilegis de cadascun dels regnes i territoris, fet que incloïa, en el cas de Catalunya, el privilegi de 1268. La necessitat de confirmacions de privilegis i nomenaments i d'obtenció de noves concessions repre-

6. Aquesta afirmació es fa en el transcurs de les Corts de Perpinyà, que tractaren de posar fi al conflicte existent entre les ciutats de Barcelona i Mallorca per la designació de cònsols per a tots els súbdits del rei, que el municipi barceloní reclamava en exclusivitat, enfront de la posició de Mallorca, secundada pel rei, que reclamava el dret de designar cònsols per als mallorquins. En principi, la declaració podia sonar a excusa, però en vista de l'actitud del Cerimoniós respecte als consols també es pot considerar aquelles paraules una declaració del parer tradicional dels monarques respecte al proveïment de cònsols. I és que aquells, a més de procedir a fer proveïments consulars, especialment al nord d'Àfrica, havien continuat administrant la capacitat d'atorgar la potestat de nomenament, senyal de la convicció inequívoca en la seva potestat sobre l'institut consular. És el cas del privilegi de 1321 en què es concedeix als consellers barcelonins la facultat d'escollir cònsols per a Sardenya, per bé que se segueix l'esperit del privilegi de 1268 en afavorir els consellers de Barcelona i respon sens dubte també al fet que Jaume II era el sobirà titular dels regnes de Sardenya i Còrsega. Per a les circumstàncies de les Corts de 1351, vegeu Daniel DURAN I DUELT, «La fi del sistema...», p. 158.

7. El nombre de proveïments reials va anar disminuint, aparentment, des del final del regnat del Cerimoniós. Tot i la conflictiva relació de Joan amb la ciutat de Barcelona, fins ara només es coneix un sol proveïment consular fet per aquell a Gènova. El 6 de febrer de 1395, el rei, vagant l'ofici per mort de Jordi Brondo, ciutadà de Mallorca, constitueix el seu fill Jordi com a cònsol dels catalans a Gènova: ARM, Lletres reials, 42, f. 233r. Aquest nomenament sembla haver estat, però, el d'un cònsol per als mallorquins, una figura que, bé que en retrocés des de la dècada dels anys cinquanta del segle XIV, encara a la darrerria del segle pervivia aparentment a Pisa i a Gènova. Durant el regnat de Martí, la representació consular dels mallorquins es pot considerar, però, ja finalment integrada en la de la resta dels seus súbdits. Amb tot, sembla que a certs indrets del nord d'Àfrica els mercaders, principalment mallorquins, van mantenir una línia de proveïments de cònsols al marge de la monarquia i de la ciutat de Barcelona, car les notícies de cònsols en aquells indrets no es poden posar en relació amb proveïments ni de la monarquia ni del municipi barceloní (ARM, AH, 71, f. 236v-237r: Bernat Morató, cònsol a Alger, 1396; AH, 87, f. 164r-v: Francesc de Montfort de València, 1407, i altres exemples), bé que podria ser també que la ciutat de Mallorca hagués fet algun d'aquells proveïments, car en una data tan tardana com el 1444 la tradició de proveïments semblava ben viva (ACA, Cancelleria, reg. 2.526, f. 169v-170v) i era encara vigent en temps de Ferran II: ACA, Cancelleria, reg. 3.559, f. 13v-14v; Miguel GIL GUASCH, «Fernando el Católico y los consulados catalanes en África», a *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Estudios*, vol. II, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1956, p. 118-122.

sentava per al monarca una ocasió per a deixar sentir la seva influència. Bé que els reis es veien en la necessitat de fer-les a canvi d'una ajuda econòmica, la majoria de les vegades no deixaven de ser una oportunitat de fer palesa una forma de preeminència reial dins d'aquell ordre. A més, en no poques ocasions, les seves intervencions eren indispensables per a posar ordre davant els abusos dels oficials reials o ampliar o veure reconegudes jurisdiccions. Un cas ben significatiu s'esdevingué a Sicília poc abans del regnat de Martí. Abans de la intervenció catalanoaragonesa encapçalada pels dos Martins, pare i fill, l'acció dels cònsols catalans designats per la ciutat de Barcelona, almenys en les viles controlades pel partit dels Chiaramonte, s'havia vist seriosament compromesa i es documenta fins i tot algun cònsol intrús en una plaça com Palerm, en la figura de Manfredo de Chabica, als anys setanta.⁸ Amb el nou règim, calia que les posicions dels catalans, dels seus cònsols i de la ciutat de Barcelona fossin restaurades, per a la qual cosa la intervenció reial era imprescindible. El 24 de novembre de 1391, la reina Maria de Sicília, muller de Martí el Jove, i Martí, pare d'aquell, confirmaven els diversos privilegis concedits als catalans i a la ciutat de Barcelona amb anterioritat pels reis de Sicília, entre els quals el del dret de designar cònsols, i que fos la ciutat de Barcelona l'encarregada dels proveïments. Aquella confirmació es feia a petició de la ciutat («ad humilem supplicationem [...] dicte universitatis Barchinone nobis factam»), però també, com bé assenyala el document, com a conseqüència de l'ajuda prestada per la vila per a l'organització de l'expedició que era a punt de partir per dur la reina a l'illa.⁹

Fou precisament en el pla internacional on la influència dels monarques es feia més evident. En consolats molt importants, que solien correspondre's amb indrets clau de la política catalanoaragonesa, era necessari comptar amb una confirmació reial del proveïment municipal, document que acostumava a ser el més preuat per les autoritats locals i sense el qual els nous cònsols podien veure vetat el seu exercici. Aquesta mena de confirmacions s'havia anat estenent durant el regnat del Cerimoniós i van donar a la monarquia una certa capacitat d'incidència en el procés de nomenament de cònsols, car comptar amb aquest document, correctament expedit, esdevingué una qüestió cabdal.¹⁰ A l'inici del regnat de Martí en tenim, precisament, un exemple molt il·lustratiu, quan Pere de Quintana veié com s'impedia la seva presa de possessió pel fet de no disposar de la carta de confirmació reial. Arran d'aquest rebuig per part de les autoritats locals s'inicià un agre conflicte entre el nou cònsol i el seu antecessor, Antoni Ametller, al qual només es posà fi després d'una intervenció de l'Humà prop de les autoritats síries, prova inequívoca del poder i la influència que podien tenir els monarques en qüestions consulars.¹¹

8. Carmelo TRASELLI, *I Privilegi di Messina e di Trapani (1160-1355). Con un'appendice sui consolati trapanesi nel sec. xv. Prefazione di Enrico Pispisa*, Messina, Intilla, 1992, p. 32.

9. «Acceptis serviciis per dictam universitatem dicte civitatis Barchinone et eius singulares nobis in expeditione nostri felicis passagii quod de presenti ad dictum regnum Sicilie disposuimus facere»: BUB, ms. 283, f. 1r-5v.

10. Aquestes confirmacions, així com les cartes de recomanació reials, esdevingueren importants, i gairebé indispensables, en indrets clau i sensibles de la política internacional de la Corona d'Aragó on els cònsols podien desenvolupar funcions de caire diplomàtic o jugar un paper destacat en la defensa dels interessos de la monarquia i els seus súbdits, com a Gènova, motiu pel qual es demostrava un interès especial en la seva expedició. Així, el 14 d'abril de 1397, Martí, malgrat trobar-se en aquells moments a Avinyó, i havent estat informat pel mestre portolà del regne de Sicília del nomenament fet pels consellers de Barcelona de Francesco de Francesci com a cònsol dels catalans a Gènova, procedeix a recomanar-lo a les autoritats genoveses i a felicitar-lo a ell per la designació: ACA, Cancelleria, reg. 2.166, f. 6r.

11. El 31 de maig de 1396, Pere de Quintana havia estat designat i proveït pels consellers de Barcelona com a cònsol dels catalans a Damasc: Amada LÓPEZ DE MENESES, «Los consulados catalanes de Alejandría y Damasco en el reinado de Pedro el Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, núm. VI (1956), p. 172-175, doc. xxxvii. El 15 de juliol d'aquell mateix any havia arribat a la ciutat de Damasc per a prendre possessió del càrrec, que fins aleshores havia exercit Antoni Amet-

Pel seu prestigi diplomàtic i polític, la intervenció del monarca —en no pocs indrets fou considerat l'interlocutor més vàlid, si no únic— esdevingué gairebé imprescindible en bona part dels conflictes que afectaren els consolsats en l'àmbit intern i en les seves relacions amb les autoritats locals, motiu pel qual cònsols, mercaders o fins i tot la ciutat de Barcelona apel·laren a la intervenció reial. Durant el seu regnat, Martí envià no poques missives als cònsols ultramarins sobre afers de la seva competència. Especialment abundosa és la correspondència relativa als cònsols de Damasc i d'Alexandria; no en va els intercanvis comercials amb aquests dos centres arribaren al punt àlgid durant el seu regnat,

ller, el qual havia rebut, al seu torn, una carta dels consellers informant-lo del nou proveïment i de la compensació que se li oferia pels seus treballs, consistent en la meitat del dret de tot el que portaven les cinc galeres arribades a Síria amb el nou cònsol. D'acord amb el costum, Ametller va reunir tots els mercaders i es presentà davant el *malik al-umara'* de Damasc per informar-lo del nomenament fet per la ciutat de Barcelona i demanar-li que acceptés el nou cònsol i li permetés marxar a ell. El «rei dels prínceps» va donar la benvinguda a Quintana i li va demanar la carta del rei. Pere de Quintana no va poder presentar-la, car el monarca havia mort poc després de la seva designació i li havia estat impossible obtenir-la. Ametller va demanar que, malgrat l'absència del document, es reconegués Quintana com a cònsol, car els mercaders hi estaven d'acord, però el *malik al-umara'* s'hi va negar, tot i la insistència d'Ametller, desitjós de partir. Amb tot, el *malik al-umara'* es va comprometre a escriure al soldà per veure què s'havia de fer, però va determinar que mentrestant Ametller fos considerat cònsol. El dia 20 de juliol Antoni Ametller va demanar a alguns mercaders que es presentessin davant el *malik al-umara'* per donar-li suport en la seva petició, moviment que no va tenir, però, el resultat desitjat. Així les coses, Ametller, volent deixar el càrrec i partir, tant pel fet que havia rebut l'ordre del rei com perquè no sabent quan arribaria la resposta del soldà tingué por de no poder marxar amb les galeres, el dia 21 va procedir a acusar Quintana d'haver-lo perjudicat en no portar les credencials necessàries, motiu pel qual li demanà satisfacció pels danys ocasionats o que es poguessin ocasionar. S'inicià aleshores un procés d'acusacions mútues, car l'endemà Quintana va refusar l'acusació afirmant que Ametller no deia la veritat i que en tot cas el perjudicat havia estat ell per no haver pogut exercir el seu ofici en no abandonar aquell la ciutat. El 25 de juliol, Ametller respongué assegurant que havia fet tot el que havia estat possible per tal que Quintana fos reconegut i l'acusà per no haver dut les credencials que haurien fet que el *malik al-umara'* l'hagués acceptat com a cònsol i que a ell se li hagués permès partir, com havia passat quan ell havia pres el càrrec del seu predecessor, al qual havia portat les credencials corresponents. Als seus arguments, Ametller encara afegí que ell havia reconegut el nomenament dels consellers de Barcelona i Quintana hauria pogut haver exercit l'ofici amb els mercaders, encara que no ho hagués pogut fer davant el *malik al-umara'* o les autoritats de Damasc, i que havia estat disposat a pagar la meitat dels costos del que hauria costat l'acceptació del nou cònsol. Davant aquestes acusacions, aquell mateix dia, Quintana va rebutjar de nou l'acusació i al seu torn va acusar novament Ametller d'haver-lo perjudicat personalment, per la qual cosa reclamaria compensacions (Davide MOROCUTTI, *Damasc 1396: mercanti catalani, genovesi e veneziani in una città orientale attraverso il registro del notaio Novello*, tesi di laurea, relatore: Donata Degrassi, Trieste, Università degli Studi de Trieste, 2006); ASV, Notai, Cancelleria inferiore, Busta 185-6, f. 19r-21r, 22v-24r. El conflicte va arribar finalment a la cort reial. El rei intervingué prop de les autoritats mameluques i el 13 de juny de 1397 escrigué al soldà a propòsit d'aquest afer, explicant-li que Quintana no havia pogut obtenir la carta reial en trobar-se ell en aquells moments a Sicília per pacificar el regne, i li recomanà el nou cònsol, demanant-li que l'admetés en el càrrec i li permetés cobrar els drets de consolat i la *ğāmakīyya* (jamequia) que havia estat concedida als seus antecessors en el càrrec. L'endemà s'enviaren cartes similars al *malik al-umara'* de Damasc, al *hajib kabir* («agep major») de la dita ciutat i al *turquí*, torsimany del soldà. Martí també s'adreçà als mercaders catalans presents a Damasc, però el contingut de la missiva diferí del de les anteriors. Els demanà que obrissin una investigació per a esbrinar la veritat sobre tot aquest afer tan greu. De la carta queda de manifest que la cort havia estat informada de tot per Quintana a jutjar per l'acusació que es fa, sense esmentar-lo, en contra d'Ametller («per culpa e mal esforç de aquell qui és estat vostre cònsol aquí en lo trienni prop passat»), que hauria impedit a Quintana prendre possessió del càrrec, col·locant-lo en una situació tan compromesa que hauria hagut de fugir, i hauria estat, amb les seves males accions, el causant de diversos abusos per part de les autoritats de Damasc. El monarca, a més d'ordenar-los que reconeguessin Quintana com a cònsol, els demanà que tots o la major part d'ells, o en tot cas un consell de cinc homes, estudiessin amb el cònsol els abusos comesos pels oficials de Damasc i l'informessin a ell per tal que pogués emprendre les accions pertinents (ACA, Cancelleria, reg. 2166, f. 28v-30v). Vegeu Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey en Martí (1396-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1911-1912), p. 96-97, doc. 32 i 33; Amada LÓPEZ DE MENESES, «Los consulados catalanes...», p. 175-176, doc. xxxviii. Finalment, sabem que Quintana va ser acceptat en el càrrec, però el seu mandat no va estar exempt de complicacions fins al darrer moment, interromput bruscament per la conquesta de Tamerlà i la fugida del cònsol de la vila síria, moment en què va ser atacat per un xeic local: Damien COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge: Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine, ca. 1330 - ca. 1430*, Madrid, Casa de Velázquez, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, 2004, p. 52-53.

quan es consolidaren com a mercats clau en l'economia barcelonina. El rei esdevenia així interlocutor privilegiat amb els mamelucs i el protector del cònsol, car moltes intervencions reials es produeixen com a conseqüència d'alguns abusos comès contra els còsols i els mercaders.¹² Però aquell prestigi també donava als reis poder per a incidir en un ampli ventall d'afers interns dels consolats aprofitant les limitacions dels còsols, i també, de la ciutat de Barcelona en matèries com la imposició de taxes.¹³

12. Així, l'11 de juny de 1397, Martí escrivia al soldà mameluc queixant-se com el 1395, quan Ramon Xatmar, patró d'una galera a sou de Martí el Jove, rei de Sicília, que practicant el cors havia captivat diversos turcs súbdits i vassalls del soldà Baiazet I al golf d'Antalya i els havia dut a Beirut, l'almirall va fer empresonar el cònsol, els mercaders i altres sotmesos del rei que van ser trobats a Beirut i a Damasc, havent de pagar el rescat dels turcs de mans del corsari i amb el compromís de l'almirall que els tornaria la quantitat amb els diners de l'almoina del baci de la mesquita de Damasc. Amb l'esperança de ser alliberats i sota la fe de la promesa donada per l'almirall, pagaren 850 ducats d'or pel rescat dels turcs i els hi lliuraren, però aquell, trencant la seva promesa, no els va voler restituir la dita quantitat i, més encara, els va demanar, i obtingué, tres mil dirhams més i els va forçar a pagar una certa quantitat al *turquí*, torsimany, que feia de mitjancer entre l'almirall i aquests mercaders. A més d'aquelles quantitats, van ser forçats també a entregar a Tenem (Sayf ad-Din Tanibak?), *malik al-umara'* de Damasc, 123.000 dirhams, i, encara, els mercaders que havien arribat posteriorment a Beirut o a Damasc amb les galeres i els que en aquell moment eren presents en aquests indrets havien estat forçats per l'almirall a rescatar-se per 25.000 dirhams. Tot plegat suposaren 8.900 lliures de Barcelona. El monarca argumentà que la captura dels turcs i la petició de rescat havien estat legítimes, car havien estat capturats en cors i el soldà turc era enemic declarat del rei de Sicília i del d'Aragó i, per tant, ni el *malik al-umara'* ni l'almirall no podien exigir res. Al contrari, les exigències fetes contra els catalans trencaven la bona pau i concòrdia existent entre el rei i el soldà, motiu pel qual demanà que es posés fi als abusos i es restituís i es compensés els afectats, tot per salvaguardar la pau, i s'assegurés que se'ls tractaria bé i favorablement: ACA, Cancelleria, reg. 2.167, f. 1v-2r. Una carta similar fou enviada al *malik al-umara'* de Damasc: ACA, Cancelleria, reg. 2.167, f. 2r-v. No sembla pas que aquell fos l'episodi que va motivar la imposició a Alexandria d'un dret d'un tres per cent conegut per un document del 16 de febrer de 1398. En aquella ocasió foren Joan Gastó, cavaller valencià, i Pere Alemany, ciutadà de Mallorca, els atacants de súbdits del soldà: AHPB, Guillem Donadeu, *Liber notularum*, 1398, gener, 4 - 1399, febrer, 27, f. 17r-18r.

13. D'especial rellevància era la necessitat de recórrer al rei per obtenir el permís per a imposar taxes amb les quals sufragar despeses extraordinàries a les quals havien de fer front el cònsol i la nació, normalment en conjuntures puntuals, qüestió especialment sensible. Tot tornant novament al regnat de l'Humà i a les represàlies per la captura de diversos turcs al golf d'Antalya, l'11 de juny de 1397 el rei escrivia a Pere Quintana, cònsol dels catalans a Damasc, facultant-lo perquè amb consell de tres o quatre mercaders imposés un dret sobre les mercaderies dels seus súbdits amb el qual sufragar les despeses ocasionades per un possible desplaçament al Caire per a tractar personalment la qüestió amb el soldà: ACA, Cancelleria, reg. 2.167, f. 2v-3r. Aquesta qüestió de la imposició i exacció de drets per fer front a les despeses no estava exempta de polèmiques, les quals donaven a la monarquia una oportunitat per a intervenir en els afers del consolat, sovint per a pacificar conflictes i desavinences sorgides entre còsols i mercaders, ja fos per extralimitacions dels primers o per reticències dels segons a pagar. Així, el 9 de setembre de 1399, Martí escrivia a tots els mercaders naturals de les seves terres presents a Alexandria per ordenar-los que totes les missions que Antoni Ametller, cònsol dels catalans, hauria de fer com a conseqüència d'un previsible desplaçament al Caire per presentar unes cartes del rei a favor del dit cònsol i els mercaders i adreçades al soldà mameluc haurien de ser satisfetes per ells, amenaçant-los que en cas que no ho fessin i el cònsol hagués de recórrer a ell, procediria a taxar aquestes despeses molt més generosament del que els hauria pertocat pagar en realitat: ACA, Cancelleria, reg. 2.171, f. 186v. No era rar que aquestes recaptacions per part dels còsols acabessin esdevenint una font de conflictes. Un seguit d'actes notariais expedides a Alexandria el 1400 ens demostra que exaccions similars per part d'Antoni Ametller foren origen de no pocs conflictes entre el cònsol i alguns dels mercaders. Bé que la documentació resulta quelcom confusa, sembla que Ametller va voler fer front al pagament d'una quantitat de dirhams reclamada pel *malik al-umara'* d'Alexandria tot retenint-se les mercaderies dels catalans o dels qui negociaven en nom seu o imposant una taxa sobre les mercaderies, fet que va provocar no poques denúncies contra ell. La seqüència documental d'aquestes denúncies és la següent. El 28 de juliol, els barcelonins Tomàs de Comelles, Antoni de Sori i Pere Pou denunciaren el cònsol i reclamaren que, per a pagar aquesta quantitat, havia d'emparar-se de totes les mercaderies de catalans o dels seus negociants pagant consolat i no solament de les seves, amenaçant-lo amb interposar reclamacions a ell o al seu fidejussor a Barcelona: ASV, Cancelleria inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. El 19 d'octubre, Tomàs de Comelles, escrivà jurat de la comunitat catalana, denuncià que si bé Ametller havia obligat a fer el pagament mitjançant tots els béns i mercaderies de catalans mercadejades o expedides a Alexandria, les quals ja es trobessin allà o que hi arribessin des de l'inici del conflicte fins a la seva finalització, segons la sentència donada pel cònsol i els mercaders i redactada per ell mateix, en futures ocasions, i per a tot possible dany, minva o interès, fos quina fos la causa, hauria de ser el cònsol o els seus fidejussors a Barcelona els qui hi fessin front, tal com establia la sentència, fet que el cònsol va rebutjar immediatament: ASV, Cancelleria

Així, tot i que els reis havien vist limitada la seva capacitat d'acció en matèria de proveïments, el seu poder i la seva influència sobre la institució consular no s'havien esvaït, car confirmen els privilegis i n'atorguen de nous i, com a sobirans de la Corona d'Aragó, tenen un gran poder moral i polític que els permet intervenir en els afers interns dels cònsols, aprofitant els límits jurisdiccionals no sempre ben definits dels consolats i del seu encaix en el complex entrellat institucional català. El municipi barceloní fou conscient del poder dels monarques i no sembla pas que mai estigués interessat a apartar la monarquia de la política consular. Des de la darrerria de la dècada dels quaranta del segle XIV, Barcelona va tractar de fer respectar els termes del privilegi de 1268, entenent-lo com una cessió plena de la capacitat de proveïment en mans dels consellers barcelonins, i d'ampliar el seu radi de cobertura geogràfica.¹⁴ En realitat, el que es perseguia era el compliment de l'ordenament politico-

inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. El 25 d'octubre, Antoni de Sori denunciava novament el cònsol. Desitjant pagar íntegrament la part que li corresponia mitjançant les mercaderies que tenia a la vila, havia notificat la seva decisió al cònsol a través de Tomàs de Comelles i Simó Regla, en tractar-se d'un afer de competència consular. Aquell, sense atendre les seves raons, havia determinat que li corresponia pagar cent besants d'or i havia fet enviar dos *zimis*. Sori havia considerat que no li corresponia pagar una quantitat tan elevada i que el cònsol hauria hagut d'estudiar les seves raons o el seu llibre de comptes, car només li hauria pertocat pagar des del moment en què els musulmans havien retingut les seves mercaderies fins a aquell moment, no essent pas, a més, tan important el nombre de les mercaderies. D'acord amb l'acusació de Sori, la disposició del cònsol envers ell era negativa, com ho podien testimoniar Comelles, Regla i Pere Puig, que havien sentit dir d'aquell que el volia perjudicar per tots els mitjans, i els quals també havien vist com l'havia agafat amb violència per empresonar-lo i que li havia trencat els vestits, si bé finalment els havien separat. Antoni protestà, doncs, pels danys ocasionats i els que es podrien seguir per les mercaderies que no podia vendre, per l'afer dels *zimis* i per les injúries contra ell. Demanà al cònsol poder veure les seves mercaderies i disposar-ne i protestà encara contra el cònsol per les amenaces que havia proferit cridant contra ell si no acceptava la seva voluntat. Reclamà, també, com ja havia fet anteriorment, que res de tot això no afectés la qüestió que es movia entre Sori i un patró d'una nau, d'una banda, i certs musulmans, de l'altra, que havien noliejat la seva embarcació. Finalment, demanà que Tomàs de Comelles, en qualitat d'escrivà jurat de la comunitat, demostrés les raons del cònsol i que no se li possessin impediments per a disposar de les mercaderies i poder vendre-les. Novament en aquest cas, Ametller rebutjà totes les acusacions: ASV, Cancelleria inferiore, Busta 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. L'1 de desembre fou Simó Regla, cònsol dels marsellesos, qui interposà una denúncia davant el cònsol dels catalans. El mercader barceloní Pere Marcel li havia enviat 988 gerres d'oli per tal que les vengués, car marxava cap a Damasc. Regla n'havia venut cinquanta i havia obtingut cent quaranta-quatre besants vint quirats, quantitat que Ametller va voler apropiari-se i retenir violentament pel problema que tenia amb els musulmans i sense el seu consentiment, comptant, a més, amb la complicitat de la justícia musulmana i no podent fer ell res en trobar-se malalt. Regla protestà davant el cònsol, el seu fidejussor i els creditors que tenia a Barcelona per tots els danys i interessos: ASV, Cancelleria inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. Ametller rebutjà l'acusació argumentant que estava obligat a pagar 201 ducats turcs i sis ducats més per despeses en la qüestió dels magribins, raó per la qual havia ordenat que fossin pagats amb les mercaderies dels catalans trobades fins en aquell moment, per sou i per lliura, motiu pel qual, en qualitat de cònsol dels catalans, havia fet pagar a Regla, en nom de Pere Marcel, no trobant en aquell moment altres mercaderies a Alexandria que les de Marcel en mans del dit Simó: ASV, Cancelleria inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. Encara hi ha un altre document concernent tot aquest afer, sense data, però que podria ser dels voltants del mes d'agost de 1410, car es fa referència a l'absència de cònsol dels catalans a Alexandria i sabem que pels volts del dia 10 d'aquell mes Ametller es trobava al Caire: ASV, Cancelleria inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f. El document en qüestió és una resposta a la protesta presentada per Joan Blanquer i Pere Roig contra Joan Baster i Francesc Escolà, en la qual els dos darrers afirmaven no haver desobeït les ordres del cònsol i asseguraven que no havien pogut baixar a terra després de l'arrest fet pel Turc de les robes dels querellants per una qüestió relativa a 310 ducats, ja que aquells i les seves robes no tenien res a veure amb la dita qüestió i els seus béns eren embarcats a la nau en el moment de la presència de Giovanni Lomellini al port, abans de la confiscació, cosa que també podrien haver fet Blanquer i Roig. Com que per sentències del cònsol les robes embarcades no estaven subjectes a cap predació ni deute, no havent-hi cònsol en aquell moment a Alexandria i coneixent les conseqüències d'accions similars anteriors contra la nació, estaven disposats a pagar una caució i a remetre la qüestió als cònsols de la mar de Barcelona o de Perpinyà, demostrant així que no defugien les seves responsabilitats davant la justícia: ASV, Cancelleria inferiore, B. 222, not. Antonello de Vataciis, s. f.

14. Sembla que anteriorment certes àrees, com el Magrib, havien estat considerades zones d'intervenció gairebé exclusiva dels monarques, car no es coneixen proveïments barcelonins, o on el rei estava capacitat per intervenir-hi: vegeu DANIEL DURAN I DUELT, «Consolats nàutics...». Durant el regnat de Martí l'Humà, restaurada la pau amb Tunís, es coneix el primer proveï-

jurídic i no pas cap mena d'anorreament polític d'un suposat rival. La ciutat estava disposada a proveir candidats recomanats pels reis, sempre que no vulneressin els interessos municipals i que en qualsevol cas es respectés el procediment electiu.¹⁵ Es tractava, doncs, de respectar escrupolosament el sistema constitucional, aquell ordre que ha estat qualificat de pactista. En aquest sentit, Martí, per bé que hereu de l'alt sentit patern del poder de la reialesa,¹⁶ va reconèixer la potestat barcelonina de proveïment de cònsols, aprofitant, a més, la bona sintonia existent amb la ciutat pel que fa a la política internacional, especialment en aquells indrets on els cònsols podien jugar un paper destacat.¹⁷ Certament, va estar condicionat també per una situació econòmica més que complicada en què l'ajuda barcelonina era fonamental, però no hi ha dubte que va ser igualment determinant el respecte del sistema constitucional que havia assumit, d'acord amb el seu tarannà, indecís, però també conciliador.¹⁸ En cap cas, a més, el monarca no veia tancada la porta a la seva influència sobre la institució tot i renunciar a un aspecte rellevant com el de la designació de candidats.

DEL FUNCIONAMENT INSTITUCIONAL: L'EXEMPLE DELS CONSOLATS DE MAR, ELS CONSELLS DE LLOTJA I ELS DEFENSORS DE LA MERCADERIA

Com en el cas dels consolats ultramarins, també els consolats de mar han estat objecte d'interès principal dels juristes.¹⁹ En el cas barceloní, en què el volum de documentació generat pels cònsols de la mar i els defensors de la mercaderia i conservat fins a l'actualitat és gran, algun especialista —Clau-

ment d'un cònsol fet pels consellers barcelonins a la regió, el de Jaume de Navel el 30 de juny de 1406: AHCB, Consellers, Miscel·lània, Cònsols, Documentació sobre els consolats dels catalans a ultramar, Tunis, 1406.

15. Roser SALICRÚ I LLUCH, «Notes sobre el consolat de catalans a Siracusa (1319-1528)», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, vol. 2, *Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV): XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, Sassari-Alghero, 1990*, Sàsser, Carlo Delfino, 1996, p. 694.

16. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 10 i n. 13 bis.

17. La sintonia amb la ciutat de Barcelona es detecta no sols en la qüestió consular, sinó, en general, en gran part de la relació entre monarquia i municipi. Vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: el regnat de Martí l'Humà (1396-1410)», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 4 (2001), p. 165-182; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les relacions del rei Martí l'Humà amb la ciutat de Barcelona», a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. III, Barcelona, Imprenta Viuda de Rodríguez Ferran, 1962, p. 161-170. Sembla obvi que, de grat o per força, el monarca havia acceptat l'ordre dibuixat en matèria consular pels privilegis concedits amb anterioritat a la ciutat de Barcelona i la interpretació feta per aquella, motiu pel qual no es coneix cap nomenament a esquena del municipi barceloní. En canvi, quan havia tingut la possibilitat d'exercir la potestat règia de nomenament per als sicilians, no havia dubtat a fer-ho. Martí havia trobat en els nomenaments sicilians una forma d'expressió del seu poder legítim com a monarca, respectant l'ordenament jurídic vigent i sense entrar en conflicte amb Barcelona. En arribar al tron de Sicília el seu fill Martí el Jove, l'Humà podrà fer nomenaments sense gaires complicacions, com el 1392, col·locant Bartolomeo Pindenbeyn de Vernaccia com a cònsol dels sicilians a Gènova (ASP, Real Cancelleria, reg. 19, f. 21v), Pietro Grasso com a cònsol a Pisa (ASP, Real Cancelleria, reg. 21, f. 141r), o el 1393 Bertillo de Costanzo («de Costanciis») de Nàpols com a cònsol en el *Regno* (ASP, Real Cancelleria, reg. 22, f. 130v). Sens dubte, la confusió regnant a l'illa pel que fa a la capacitat nominativa, discutida entre Messina i Trapani, i la tradició consolidada dels nomenaments reials, molt assentada i en cap cas discutida, van contribuir a aquest paper actiu de la monarquia: Daniel DURAN I DUELT, «De l'autonomia a la integració: la participació siciliana en el comerç oriental als segles XIV i XV», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ I VIVES i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, CSIC, 2005, p. 85, nota 66.

18. Pel que fa al caràcter indecís del monarca, vegeu Ferran VALLS-TABERNER i Ferran SOLDEVILA, *Historia de Cataluña*, vol. II, Barcelona, Escuela de Estudios Medievales, 1957, p. 7.

19. Hi ha una àmplia bibliografia en aquest respecte. Destaca, bé que des d'una perspectiva jurídica de la història institucional, Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 84-153.

de Carrère—²⁰ ha fet una primera incursió més enllà de la simple descripció jurídica, mirant de percebre què són i què representen les noves quotes d'autonomia en la gestió dels afers relacionats amb l'activitat mercantil i marinera, assolides a la darrerria del segle XIV, tot emmarcant-les dins d'un procés de més llarg abast de constitució i consolidació dels mercaders com a cos socioeconòmic i, fins i tot, polític en la Barcelona medieval. Amb tot, encara estem lluny de conèixer i valorar en la seva justa mesura l'abast de les concessions, llur desplegament i tot el procés esmentat. Aquest panorama és especialment desolador per als casos de Perpinyà, Mallorca o València, per als quals la manca d'estudis i fins i tot de notícies en aquest respecte és gairebé absoluta en alguns casos.

Per a entendre l'esdevenir de la institució al llarg d'aquest regnat cal situar-se novament en el triomf d'un marc transaccional pactista i en un context polític local i internacional complicat. Problemes com la pirateria islàmica nord-africana, que afectà especialment els regnes de València i Mallorca, però també la sempre conflictiva relació amb Gènova i la volàtil situació sarda, així com els interessos sicilians de la monarquia, especialment, seran factors determinants no sols en la configuració dels consolats de mar, dels col·legis de la mercaderia o dels consells de llotja, sinó que també marcaran la seva acció, i, en general, tota l'acció col·lectiva de mercaders i homes de mar. De fet, la forma d'afrontar aquells reptes serà la primera gran prova de foc per a alguna d'aquelles noves formes d'organització sorgides a la darrerria del regnat de Joan I, essent també la raó de la seva extensió en altres indrets. Però, si bé tant aquesta expansió del model organitzatiu com el seu funcionament durant aquest regnat responen en bona mesura a la necessitat de fer front a aquelles amenaces externes, la forma de fer-ho estarà mediatitzada pel complex equilibri de forces existent en el si dels grups mercantils i mariners, però també en la societat dels regnes de València i de Mallorca, així com a Catalunya, i les seves principals ciutats, i per la correlació de forces establerta entre aquests territoris en el si de la monarquia global. Cal afegir l'afermament de València com a nucli comercial de primer nivell i les diferents orientacions comercials i productives existents entre Barcelona, Mallorca, València i Perpinyà, que hi tingueren també molt a veure, propiciant que la reacció i les posicions davant una mateixa qüestió variessin força d'un indret a l'altre, suscitant fins i tot posicions enconstrades que s'aguditzarien, especialment en els regnats posteriors.

En temps de Martí, el disseny d'estratègies comunes d'actuació en matèries que afectaven o interessaven el comerç i els mercaders en el conjunt dels territoris —o en bona part— de la Corona d'Aragó va començar a aparèixer com una qüestió espinosa, fruit de la divergència d'opinions i d'interessos. Qüestions com ara l'armament d'embarcacions per a la defensa contra la pirateria o la competència italiana en són clars exemples. A l'inici del regnat, un atac musulmà a Torreblanca i el suposat robatori i vexació d'unes sagrades formes originaren una coneguda expedició que amb el rang de croada salpà el 1398 i una segona vegada el 1399. Més enllà de les estrictes motivacions religioses, la veritat és que ambdues expedicions s'emmarcaren en un context de lluita contra la pirateria nord-africana, tan perjudicial per als interessos comercials valencians, però també mallorquins. La ciutat de Barcelona ràpidament es va desvincular del projecte, tot i haver estat la líder i organitzadora tradicional de les expedicions navals involucrant els diversos territoris de la Corona d'Aragó, com sembla ser que s'esperava també en aquesta ocasió, i va resultar finalment una iniciativa de valencians i mallorquins. Era aquell un dels primers símptomes de la divergència d'interessos de cadascuna de les ciutats i territoris i de la seva influència en la presa de decisions comunes. Barcelona tenia interessos directes molt menors en el comerç amb el nord d'Àfrica en comparació amb València o Mallorca, i

20. Vegeu la nota 2.

per això se'n va despenjar.²¹ Una situació inversa es viurà anys més tard, quan es tracti, aquesta vegada per clar interès barceloní, d'organitzar una expedició de represàlia i vigilància contra pirates de Lesbos i altres indrets que amenaçaven el comerç amb la Mediterrània oriental. El projecte, anunciat ja el 1406, no es materialitzarà fins al 1409, quan Barcelona armà un seguit d'embarcacions pel seu compte, després que ni València ni Mallorca no s'hi mostressin especialment interessades i les negociacions per a una acció conjunta es dilatessin enormement en el temps.²²

Fins i tot en el cas en què les iniciatives conjuntes van reeixir, aquestes diferències van traspasar diverses vegades condicionant la negociació orientada a l'organització de la flota o flotes i l'armament de les embarcacions. És el que va passar arran del Parlament de Tortosa-Barcelona de 1400-1401 que tingué per objectiu adoptar un seguit de mesures per a controlar la pirateria i el cors que amb seu a Sardenya amenaçaven la navegació i el comerç catalanoaragonesos davant la incapacitat de la monarquia per a controlar la situació.²³ En aquesta reunió hi participaren representants de Barcelona, Perpinyà, Tarragona, Tortosa, València i Mallorca, que acordaren com a principals mesures la reforma del govern i l'administració de Sardenya, accions per a la defensa contra el cors i la pirateria, la concessió d'un subsidi per a Sardenya i la regulació de l'estada d'italians i altres mercaders estrangers. L'acord inicial de les ciutats participants o, almenys, de les principals promotores, Barcelona i València, sobre la gravetat de la situació i la necessitat de trobar una solució que la monarquia difícilment podia aportar, va permetre l'aprovació dels acords, que es va demostrar una qüestió complexa i que va requerir una llarga negociació. Amb tot, hi havia diferències de criteri evidents que si no es van manifestar ja durant aquest parlament, no trigaren a fer-ho, quan arribà el moment de posar en pràctica els acords subscrits aleshores. Els jurats valencians feren evident en alguna ocasió als seus homòlegs barcelonins la disconformitat pel que feia al destí final de les embarcacions armades per a la defensa marítima, bé que no arribaren a despenjar-se d'aquesta participació.²⁴ Problemes i retards evidents en la recaptació del dret del pariatge que entre 1401 i 1403 havia de servir per a pagar les despeses dels armaments i cobrir el subsidi de 25.000 florins aprovat per a la defensa de Sardenya foren motiu de desacord també entre les viles, i novament de forma especial entre Barcelona i Valèn-

21. Andreu IVARS CARDONA, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Barbería, 1397-1399*, València, Imprenta de Olmos y Luján, 1921; Jaume SASTRE MOLL, «Aportación mallorquina a la Armada Santa», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 37 (1979), p. 167-199 i 485-518; Andrés DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia: La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*, Barcelona, CSIC, 1993, p. 142-201; Jaume SASTRE MOLL, «La participació de Sóller a l'Armada Santa (1398-1399)», a *III Jornades Estudis Locals a Sóller: En homenatge a Antoni Vicens Castanyer*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009, p. 247-262.

22. Per a aquesta qüestió, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una flotta catalana contro i corsari nel Levante (1406-1409)», a Laura BALLETTTO (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna: Studi in onore di Geo Pistarino*, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 325-355; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Transportistas y corsarios vascos en el Mediterráneo medieval. Las aventuras orientales de Pedro de Larraondo», *Itsas Memoria: Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 2 (1998), p. 509-524; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Pedro de Larraondo, un corsario vizcaíno en el Mediterráneo oriental (1405-1411)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*, Barcelona, CSIC, 2002, p. 265-293. Un problema similar es presentà arran de l'atac barbaresc a Barenys de 1406, que suscità una reacció exclusivament barcelonina: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ I VIVES i Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.) *La Corona catalanoaragonesa...*, p. 101-134.

23. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401», a *XIV Congreso di Storia...*, p. 427-443.

24. La perspectiva valenciana del Parlament o Ajust de Tortosa i el que succeí posteriorment, ho analitza Andrés DÍAZ BORRÁS, *El ocaso cuatrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo, 1400-1480*, Barcelona, CSIC, 2002, p. 169-174.

cia.²⁵ El mal record d'aquesta experiència i la disparitat d'interessos de les viles provocaren el fracàs d'un nou ajust convocat a Tortosa el 1406 amb finalitats similars al de 1400-1401.

Un altre exemple de la dificultat per al disseny d'estratègies comunes entre els principals nuclis comercials de la Corona d'Aragó que es començà a fer evident en els anys del regnat de l'Humà fou la controvertida expulsió dels italians dels territoris subjectes a la jurisdicció de Martí. Fou també durant el Parlament de Tortosa que s'aprovà aquesta expulsió gràcies a la pressió barcelonina sobre el monarca. No era la primera vegada que es dictava l'expulsió dels italians o part d'ells de la Corona d'Aragó, però aquest tipus de mesures sempre s'havien demostrat poc eficaces. Aquesta vegada no seria diferent. Hi tingueren molt a veure l'oposició inicial del rei i la posterior tebiesa per a aplicar l'expulsió, però també l'actitud mallorquina i valenciana, igualment contràries perquè anava en perjudici dels seus interessos comercials i econòmics. La competència italiana, considerada deslleial i una amenaça per als interessos comercials de no pocs barcelonins, especialment mercaders, va dur la ciutat de Barcelona a pressionar el monarca per a aconseguir-ne l'expulsió. L'aprovació va ser una qüestió polèmica i no exempta de complicacions, i esdevingué, precisament, un dels motius pel qual es demoraren un any els acords del Parlament de Tortosa, ja que el monarca s'oposava a la inclusió de l'ordre d'expulsió entre el conjunt de capítols a aprovar. El rei només claudicà davant la necessitat de l'ajuda que li havia de prestar el Parlament i la por del fracàs de la reunió. L'actitud concreta dels representants valencians i mallorquins en la reunió de Tortosa-Barcelona ens és desconeguda,

25. La documentació barcelonina dóna a entendre que existiren conflictes diversos entre les viles pel que fa al pagament de les quantitats compromeses per cadascuna d'elles per a satisfer el subsidi de 25.000 florins d'or que havia de destinar-se a la defensa de Sardenya. Barcelona, centralitzadora de la recaptació, va queixar-se diverses vegades pel retard en la tramesa de les quantitats corresponents, i envià fins i tot missatgers a tal efecte a les ciutats corresponents. Tot sembla indicar que el major nombre de reclamacions s'adreçà als valencians, a vegades aprofitant l'anada d'un missatger a l'encontre del rei, com en el cas de Gabriel Guich, que partí de Barcelona el 9 de juny de 1401 i que entre altres coses havia de «requerir los defenedors de València e de Tortosa que contribuissen en lo subsidi de Cerdenya per lur part»: AHCB, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 1a part, f. 36r. El clavari Pere de Mont-ros anota també el 1401 que «a m m de janer paguí a n Johan Nadal, notari, per una protestació que en Guillem de Fonollet féu a mi sobre lo liurament dels m florins que m havia a dar per lo clavari de València, ab la resposta que hi fiu, la qual protestació per letre dels defenedors de València fo cancelada. E fo per los dits m florins que devien liurar a mi ab protestació que jo no ls convertís en lo subsidi de Cerdenya fins que l senyor hagués complit ço que promès havia. E après per la dita letra los defenedors scriviren als defenedors de Barchinona que attès a la necessitat de Cerdenya que n fesen a lurs volentats, e scriviren al dit Guillem de Fonollet que sens alguna retenció los me liuràs, e per virtut de la dita letra lo dit Guillem féu cancelar la dita protestació e volch que jo pagàs lo notari per ço que per tant pocha cosa no hagués de fer compte a clavari de València ll. II ss.»: ídem, f. 37v. El 2 d'octubre de 1404, el mateix clavari anotava una despesa de 13 lliures 15 sous a favor de «micer Bernat de Gualbes, lo qual prenguem per advocat en lo plet d'en Matheu de Muntós de València e en la qüestió qui's menave entre Barchinona e València sobre la distribució del subsidi de Cerdenya e altres actes que haguessen a fer sobre la defensió de la mercaderia»: ídem, 2a part, f. 17v, 20r-v i 23r. Una vegada a Tortosa i dues a Perpinyà hagué de desplaçar-se Pasqual de Torramutxa per ordre dels defensors barcelonins i el clavari per «requerir los defenedors e clavaris de les dites ciutat e vila que pagasen lur part pertanyent en lo subsidi de Cerdenya»: ídem f. 45r-v. També Mallorca posà problemes a l'hora de pagar. Així, entre els comptes de Pere de Mont-ros, clavari del pariatge, apareix amb data de 1401 que «pos en data, los quals me són deguts per los defenedors e clavari de Mallorcha per los ccc l florins que ls prestí, los quals los pertanyien a pagar per lur part en les messions dels privilegis que del senyor Rey foren obtinguts per lo pariatge, dels quals los pris cambi, damunt lo qual cambi fiu ab en Lorenç Luquès, per ço com non volien pagar e com lo cambi fo a Mallorcha, los dits defenedors e clavari me hagueren tramesa la dita moneda per via de cambi e no volgueren complir lo dit cambi que jo ls havia pres damunt, ans lo reprès damunt mi en Pere Çes Eres qui ls devie rebre per lo dit Lorenç Luquès, en lo qual cambi se desavança segons apar en mon libre comú del pariatge en xxviii^o cartes»: ídem, f. 48r. Les desavinences sorgides entre els defensors, especialment els de Barcelona i València, inquietaren enormement el rei: ACA, Cancelleria, reg. 2.246, f. 31r-v, 54r-55v, 57r i 59v. Vegeu Antoni de CAPMANY I DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Reedición anotada. Prólogo del Excmo. Sr. D. Félix Escalas Chamení. Introducción y notas por E. Giral y Raventós. Revisión documental por C. Batlle y Gallart, vol. II/1, Barcelona 1962, p. 403, doc. 271.

però el fracàs de l'aplicació fora de Catalunya ens proporciona un possible indicatiu de, com a mínim, un cert desinterès. De fet, l'oposició de les autoritats locals, que en el cas valencià aconseguiren la revocació de l'expulsió a les corts de 1403, deixa clar que el clima no hauria estat favorable i potser també contribueix a la demora en l'aprovació dels capítols. I és que nobles i religiosos, propietaris de grans ramats ovins, tenien en els italians els principals clients de la llana produïda i estaven poc interessats en un canvi en el circuit econòmic en què es trobaven inserits. La seva pressió aconseguí que finalment es fes marxa enrere.²⁶

La disparitat d'interessos econòmics, de realitats juridicoadministratives i de posició sociopolítica dels mercaders en cadascun dels territoris de la Corona d'Aragó es traslladà també al camp de l'organització institucional i jurídica dels mercaders, afavorint el que serà l'inici d'una deriva que propiciarà la diferenciació del consolat valencià i de la forma d'organització institucional dels mercaders d'aquell regne respecte als dels seus homòlegs de Catalunya i Mallorca i posant fi a una dinàmica d'harmonització iniciada en temps del pare de Martí I. Efectivament, el regnat de Pere el Cerimoniós havia comportat, a grans trets, i més enllà de certes particularitats constitucionals, una equiparació dels consolats de mar, en unificar-se, en termes generals, els seus ordenaments i la seva organització. La institució també havia derivat cap a un control —absolut en els casos de Barcelona, Perpinyà i Mallorca; parcial en el de València— per part dels mercaders, en perjudici dels homes de mar. En general, havien estat els mateixos municipis els que havien demanat l'equiparació, a la qual s'havia avingut el rei per necessitat —econòmica, novament—, però també per a evitar tensions i competències entre, principalment, els tres grans nuclis comercials de la Corona d'Aragó: Barcelona, Mallorca i València. En certa mesura, però, el monarca també s'havia vist beneficiat pel seu paper de mantenidor d'aquell equilibri entre aquestes viles i les institucions consulars, i havia obtingut subvencions diverses, però també havia posat políticament en evidència el seu paper d'àrbitre i modulador del procés. Així, doncs, bé que amb certes diferències entre ells, especialment en el cas valencià, en què se servava una teòrica paritat entre homes de mar i mercaders i la institució era autònoma respecte al municipi, a diferència de Barcelona, Perpinyà i Mallorca, els quatre principals consolats presentaven una certa homogeneïtat a la fi d'aquell regnat.²⁷

Amb Joan I s'introduïren canvis que iniciarien una gradual deriva institucional propiciatòria, al llarg de bona part del segle xv, de la progressiva diferenciació del consolat de València respecte als seus homòlegs principals a la Corona d'Aragó,²⁸ procés en què el regnat de l'Humà serà clau. A l'inici del seu regnat, les ciutats de Barcelona i de Perpinyà tenien les formes més complexes d'organització jurídica i institucional. Als cònsols del mar, els havia estat reconeguda i concedida en temps del seu germà la capacitat de designació d'un consell de la mercaderia, elector de dos defensors. Perpinyà havia vist ampliada, a més, la seva jurisdicció als actes marítims i mercantils —marítims o no. Només uns anys després de la seva arribada al poder, Martí atorgarà a Barcelona el mateix tractament pel que

26. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 406-419; Maria Elisa SOLDANI, *Uomini d'affari e mercanti toscani nella Barcellona del Quattrocento*, Barcelona, CSIC, 2011, p. 291-302. Estem mancats d'un estudi o de notícies a propòsit de l'actitud mallorquina pel que fa a l'expulsió dels italians, que hagué de ser una qüestió que preocupà les autoritats locals com ho demostra el fet, per exemple, que en algun moment abans del 12 d'abril de 1402 Miquel de Pacs i Joan de Conilleres, *defenedors* de la mercaderia, s'adrecessin a la cort reial per saber si els venecians es trobaven compresos entre les comunitats afectades pels capítols del pariatge: ACA, Cancelleria, reg. 2.174, f. 77r-v.

27. Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 108-137.

28. No serà fins al 1493 que s'instauraran el Col·legi de la Mercaderia, les figures dels defensors de la mercaderia, etc.: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1332-1339, doc. 96.

fa a l'extensió jurisdiccional. Aparentment, l'actitud de Martí va ser propera a la del seu progenitor, mirant de mantenir una certa harmonització entre els principals consolsats. Així es podria interpretar el fet que el 1409, a instàncies del Gran i General Consell i dels mercaders de Mallorca, el rei concedís el mateix privilegi que a Barcelona en allò concernent l'elecció d'un consell o col·legi de la mercaderia i dos defensors i que el consolat mallorquí es veié afavorit amb concessions similars a les de Barcelona i Perpinyà en matèria jurisdiccional.²⁹ Però la veritat és que València va quedar aparentment despenjada d'aquest procés, car no es veié afavorida per cap d'aquestes concessions. Sens dubte van ser decisius el tipus de relació que mantenia el Consolat de Mar amb les altres institucions polítiques valencianes i el pes polític dels mercaders i els homes de mar dins el regne. La menor interdependència entre consolat i municipi, car l'elecció dels còsols no era competència del municipi, provocaria que la juraria valenciana no intercedís davant la monarquia per obtenir aquesta equiparació, interessats com devien estar els oficials municipals a no perdre el control sobre un seguit de competències que el col·legi de mercaders i els defensors de la mercaderia haurien passat a exercir, perill que quedava teòricament esvaït, en canvi, en els casos barceloní, mallorquí i perpinyanès pel control exercit pels respectius municipis sobre la institució consular.³⁰ Aquella consecució tampoc no va afavorir el paper polític que els mercaders i, encara més, els homes de mar tenien dins del regne i l'escassa representativitat política de què gaudien dins de les institucions, especialment en el municipi i, de retruc, el paper de València a les Corts del regne.³¹

29. La posada en marxa dels acords del Parlament de Tortosa-Barcelona, que implicaven l'aparició de les figures dels defensors de la mercaderia i la imposició del pariatge —i, per tant, d'un clavari encarregat de la recaptació i esmerç de les pecúnies—, comportà l'aparició d'uns defensors a València, Mallorca, Tortosa i Girona que vingueren a sumar-se als ja existents a Barcelona i Perpinyà. Sens dubte, l'adopció d'aquest model organitzatiu estava inspirada en les experiències barcelonina i perpinyanesa, si bé no sembla pas que existeixi una relació jurídica directa entre les unes i les altres. De fet, amb l'excepció de Mallorca, liquidat el pariatge, aquestes figures desaparegueren, prova clara de la seva excepcionalitat. Però, de fet, el cas mallorquí tampoc no s'allunya gaire d'aquesta excepcionalitat jurídica inicial que suposa l'aparició dels defensors en tots aquests indrets. Així, bé que l'11 de maig de 1403 es procedeix a escollir i designar *defenedors* de la mercaderia d'acord amb els capitols aprovats pel Parlament de Tortosa (Francisco SEVILLANO COLOM i Joan POU MUNTANER, *Historia del puerto de Palma de Mallorca*, Palma de Mallorca, Diputación Provincial de Baleares, 1974, p. 204-206 i 456-459), i aquells desenvolupen funcions que posteriorment seran pròpies dels defensors i els col·legis de mercaderia a partir de 1409 —així, el 1404 negocien, per exemple, amb els jurats una normativa impositiva sobre nòlits, corredories per mercaderies i tares: Estanislau AGUILÓ, «Rubrica dels llibres de Pregons», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. IX (1901-1902), p. 275; Antoni PONS PASTOR, «Constitucions i ordinacions del regne de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. XXIII (1930-1931), p. 335-339—, les figures dels defensors i el Col·legi de la Mercaderia tal com quedaran estatuits el 23 de març de 1409 i perduraran fins al 1800 adoptaran un sistema electiu diferent del conegut de 1403 i calcaran pràcticament el model barceloní. Per tant, encara que els punts de connexió entre dels defensors de la mercaderia del document de 1403, existents ja almenys des del 1401 (vegeu la nota 25), i els de 1409 són evidents quant a nom i funcions, i que aquella primera experiència hauria pogut inspirar la petició cursada al monarca pel Gran i General Consell i els mercaders mallorquins per a obtenir l'establiment d'una institució destinada a donar major capacitat de gestió i organització en el camp mercantil, el model jurídic serà de nova planta. En l'erecció de la nova institució ni tan sols es farà esment a les figures anteriors, ja que, de fet, el Col·legi de la Mercaderia i els nous defensors respondran a circumstàncies diferents, no exclusivament lligades als acords del Parlament de Barcelona-Tortosa, com en el cas dels anteriors, acords que els donaven la seva justificació jurídica, i tindran funcions més àmplies i permanents no lligades a un esdeveniment concret, fet que els feia ser considerats una creació nova: Romà PIÑA HOMS, *El Consolat de Mar: Mallorca 1326-1800*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1985, p. 73-78. Quant a les jurisdiccions, el 1401 es va estendre la consular als actes mercantils no marítics: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1373-1376, doc. 126.

30. Dissentim aquí de la interpretació feta per Claude Carrère a propòsit del grau d'autonomia absoluta respecte al govern municipal controlat pels ciutadans honrats assolit pels mercaders barcelonins amb la consecució dels privilegis sobre els defensors de la mercaderia, el consell de llotja i el pariatge; vegeu Claude CARRÈRE, «Introducció», a Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, p. 27-28. L'autogestió no implicava, en absolut, independència respecte al poder municipal.

31. En aquest respecte, i bé que analitzant una cronologia posterior, són ben indicatives les conclusions d'Enrique CRUSSELLES, *Los mercaderes de Valencia en la Edad Media (1380-1450)*, Lleida, Milenio, 2001, p. 292-313.

La incipient diferenciació del consolat valencià i, per tant, de les formes d'acció institucional de mercaders i homes de mar és un reflex de les diferències que a poc a poc es començaren a fer evidents entre els territoris de la Corona d'Aragó i que al segle xv desembocaren en tensions i rivalitats. Es fa difícil, però, descobrir si això tingué també una transposició directa en el perfil institucional i el funcionament d'aquells. Malauradament, la manca d'una documentació prou abundant i significativa no permet analitzar amb detall si la deriva institucional va poder afectar el quefer de cadascun dels consolats de mar ni de les altres institucions —consells de mercaderia, defensors— que amb un caràcter permanent o transitori funcionaren en aquelles dates. Només el cas barceloní és susceptible d'un estudi més profund que permeti establir, almenys, comparacions amb els casos perpinyanès i mallorquí —en aquest cas, fins i tot amb els defensors associats al Parlament de Tortosa-Barcelona—, que comparteixen models organitzatius similars, cosa que ajuda a fer certes inferències i possibilita l'establiment de semblances i diferències a partir de les poques dades conegudes fins ara d'aquelles altres dues realitats.

Bé que Barcelona, com Perpinyà, en temps de l'Humà va tenir la forma més complexa d'organització institucional judicial i corporativa dels mercaders, això no vol dir, ni de lluny, que aquest sistema els garantís una autonomia absoluta respecte a altres jurisdiccions i institucions, reflex directe de la seva posició en la societat i condicionant, per tant, també de les seves possibilitats i formes d'actuació. De fet, els conflictes jurisdiccionals o, més concretament, la delimitació de jurisdiccions són un bon exemple de com la construcció va ser un procés progressiu i no exempt de dificultats i limitacions. L'aparició dels tribunals consulars no havia significat, ni de bon tros, una jurisdicció exclusiva. Foren diversos els aspectes que, competint tradicionalment amb altres tribunals i institucions, havien estat motiu de disputa i conflicte, i ho foren durant el regnat de Martí malgrat l'ampliació de jurisdicció als afers mercantils no marítims i les intervencions reials adreçades a posar ordre, no sempre a favor, però, dels consolats de mar, com passà amb les disputes amb els alcaldes de la seca. Així, el 1401, en una qüestió que enfrontava els còsols barcelonins amb els alcaldes de la seca de la ciutat, i en què els primers al·legaven que les causes marítimes eren competència seva, encara que els moneders de la ciutat s'hi veiessin implicats («tocasen als moneders de la dita ciutat»), en contra del parer dels segons que al·legaven jurisdicció plena, la Reial Audiència sentenciava el 26 de maig que els moneders eren immunes jurisdiccionalment parlant.³² Aquell mateix any, la Reial Audiència es manifestà de nou en la mateixa línia en un altre cas que li fou presentat.³³ Només uns anys després, però, el 5 de maig de 1404, el rei determinava que quan hi hagués conflicte de jurisdiccions entre el veguer de Barcelona, els còsols de la mar i els alcaldes dels moneders, que fos l'advocat fiscal del rei a Barcelona qui decidís sobre el cas.³⁴ Aparentment, l'opció proposada per la cort reial era que en cas d'enfrontament de jurisdiccions entre les corts dels alcaldes i dels còsols, als alcaldes els quedava reservada la seva jurisdicció, en perjudici dels còsols. A Mallorca sembla ser que s'opta per una solució similar, bé que la documentació consultada no fa esment directe dels còsols. El 12 de desembre de 1405, el rei Martí, amb provisió reial dirigida a la reina Maria i a tots els oficials reials de Catalunya, manava que no s'entremetessin en cap causa civil o criminal tocant a la seca o casa de la moneda o als seus familiars, ni tan sols sota el pretext de regalia, miserabilitat, viduïtat o pupillaritat, traient-los tot

32. Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1181-1182, doc. 18.

33. Albert ESTRADA RIUS, «Alcaldes de la Seca versus còsols de Mar: Apunts sobre un conflicte de jurisdiccions», a Rafael NARBONA VIZCAÍNO (ed.), *XVIII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. 1, València, Universitat de València i Fundació Jaume II el Just, 2005, p. 588-589.

34. Albert ESTRADA RIUS, «Alcaldes de la Seca...», p. 589.

poder per a obrar en contrari.³⁵ Bé que adreçat a funcionaris catalans, aquest document fou rebut també a Mallorca, senyal que aquesta decisió es feia extensible a aquest regne. El 10 d'octubre de 1407, el rei confirmava les anteriors concessions fetes als oficials de la seca segons les quals els jutges ordinaris no s'havien d'entremetre en el coneixement dels negocis civils ni criminals d'aquells, sobre els quals prenia tota jurisdicció.³⁶ Tot sembla indicar que els còsols de la mar es veien inclosos dins d'aquesta prohibició, i això malgrat decisions com la del 4 de maig de 1406 en què Joan Armadans, assessor de la governació i portantveus de governador a Mallorca, dictava una sentència en resolució d'un recurs que enfrontava un particular que al·legava ser moneder i la cort dels còsols de mar de Mallorca. Segons aquella, en causes mercantils, els moneders estaven subjectes a la jurisdicció de la cort consular,³⁷ però el més probable és que en aquest cas la sentència fes referència als casos en què es veiessin implicats moneders a títol particular i no la cort dels alcaldes de la seca, i que en els casos que enfrontaven ambdues corts, la dels alcaldes tingués reservada la seva jurisdicció particular, com s'esdevingué a Barcelona i semblen indicar-ho també els documents mallorquins.³⁸

El cas de la delimitació de jurisdiccions entre alcaldes de la seca i còsols de la mar és un de tants exemples de processos similars que tingueren lloc al llarg de la història dels consolats de mar i, és clar, del regnat de Martí. En altres casos, es va tractar només de recordar i fer complir les decisions ja preses en temps anteriors, com, per exemple, les limitacions de batlles i veguers en matèries que s'havia determinat que competien als còsols de la mar.³⁹ Sembla clar, però, que les ingerències eren difícils d'evitar, com ho demostrarien les queixes a propòsit, precisament, d'aquesta mena d'intervencions.⁴⁰ A més, cal tenir en compte que altres tribunals tenien competències en matèries que afectaven directament o indirecta l'activitat comercial.⁴¹ No hi ha dubte que la important tasca de fixació de límits

35. Àlvar CAMPANER I FUERTES, *Cronicón Mayoricense*, Palma, Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas, 1881, p. 144.

36. Àlvar CAMPANER I FUERTES, *Cronicón...*, p. 148.

37. La sentència del procés fou editada a Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1383-1384, doc. 133. És esmentada també per Albert ESTRADA RIUS, «Alcaldes de la Seca...», p. 589.

38. Diferim aquí de la interpretació feta per Albert Estrada Rius sobre aquest tema; vegeu la nota 34.

39. En aquest sentit, a Mallorca, les intervencions reials semblen haver estat a l'ordre del dia. És probable que la crisi política que travessava el regne, amb lluites pel control de les institucions, hagués afectat el Consolat de Mar, probable objecte de disputes. Possiblement el desgavell polític va ser a l'origen de nombrosos abusos i interferències entre les jurisdiccions, inclosa la consular, per bé que en aquest cas particular hi va poder influir l'ampliació de jurisdicció del Consolat de Mar als actes mercantils no marítims, del 15 de gener de 1401, i l'adaptació a aquest canvi. El 1402 intervé davant el governador del regne manant-li que no s'entremeti en les causes pertanyents a la jurisdicció del consolat, manament que repeteix el 1403 i el 1404: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1377-1381, doc. 128 i 129.

40. A Mallorca, la cúria de la Governació i els seus jutges d'apel·lació intervingueren reiteradament en afers reservats a la cort consular, fins i tot contravenint les ordres reials. Així, per exemple, una carta de 1404 del governador als consellers de Barcelona a propòsit d'una reclamació barcelonina sobre un conflicte pel nòlit d'una nau justifica la sentència de la Governació i dels seus jutges d'apel·lacions pel que fa a la meitat d'un nòlit, havent estat l'altra meitat adjudicada per una sentència dels còsols de la mar de Mallorca, confirmada pel jutge d'apel·lacions del consolat: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes originals 16-VI-1400 a 16-XII-1405, núm. 103. La intervenció en aquest plet, que enfrontava Pere Serdà amb Jaume Pujals i Antoni Comelles, i en el qual també estaven implicats els barcelonins Joan Sesavases i Pere Serra, ja havia motivat la intervenció reial l'octubre de 1403, que ordenava al governador que s'abstingués d'entremetre's en aquesta causa: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1379-1380, doc. 129. Pel que fa al consolat de Perpinyà, el 1409 Martí manà al governador del Rosselló i la Cerdanya la restitució al Consolat de Mar d'una causa relativa a la compra feta per un mercader de certa quantitat de verema destinada a la producció de vi per a la venda posterior: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1448-1450, doc. 166.

41. Vegeu la nota següent. La societat barcelonina també ho entenia així i els mercaders i les persones participants en el comerç consideraven la consular una més de les jurisdiccions possibles a les quals recórrer. En donen prova els documents de procuració que inclouen fórmules del tipus «coram consulibus maris Barchinone et aliis quibusvis curis, iudicibus, vicariis,

entre jurisdiccions feta durant el regnat de l'Humà evidència una preocupació especial del monarca i la cort per donar solució als conflictes. Però, en qualsevol cas, les limitacions imposades a través de les decisions reials i els nombrosos conflictes amb altres jurisdiccions demostren que la suposada autonomia dels consolats i de retruc dels mercaders encara tenia uns límits clars.⁴² De fet, aquells es corresponien a la realitat de la seva inserció en el complex quadre jurisdiccional de la Corona d'Aragó i eren alhora un reflex de la complexitat social i política catalanoaragonesa, que fa difícil definir els mercaders com un grup social homogeni en la seva acció col·lectiva ni en els interessos professionals, malgrat que la pròpia societat els definia com un cos socioprofessional reconeixedor i unitari, com ho demostra, entre altres, l'existència d'una categoria professional amb representació política dins del Consell de Cent barceloní, el Consell perpinyanès i la juraria mallorquina. En el cas dels conflictes amb les seques, descobrim com no pocs moneders eren mercaders que podien trobar en aquest tribunal una via per a evitar el control dels seus companys d'estament o dels sectors dirigents d'aquest grup, de gran ascendència en el Consolat de Mar.⁴³ I és que, potser en cap cas més clarament que en el cas dels mercaders, es posa de manifest com de complex era l'equilibri entre interessos particulars i col·lectius.

Però, tot i l'existència de cossos professionals de mercaders, els participants en activitats comercials eren un ventall molt més ampli de persones d'extracció social i econòmica molt diversa, tenint en compte que el comerç era un pilar clau de les economies de Barcelona, Perpinyà i Mallorca. Sembla clar, doncs, que la possibilitat dels mercaders d'actuar de forma completament autònoma en totes aquelles matèries que podien afectar la seva activitat professional era difícil, mediatitzat com estava el comerç per molts altres factors i interessos d'altres grups. Les limitacions no signifiquen, però, que la capacitat de gestió i de decisió dels consolats de mar i els nous consells de la mercaderia i defensors no fos molt important. En el cas de Barcelona, de Perpinyà, i ho serà també en el de Mallorca, les potestats atorgades foren molt importants des d'un inici i es van anar incrementant amb el pas del temps. Probablement, hi va influir el fet que, en tots tres casos, els consolats de mar estiguessin super-

baiulis et officialibus tam ecclesiasticis quam secularibus», «coram consulibus maritimis, vicariis, baiulis et officialibus» i similars pel que fa a les jurisdiccions a les quals és possible apel·lar o recórrer en qüestions relatives a la navegació i el comerç: AHPB, Guillem Donadeu, *Llibre de procures*, 1399, abril, 10 – 1401, setembre, 24, f. 3r, 6r, 10r, 11v, 19v, etcètera.

42. Així, el 20 d'octubre de 1405, el monarca determinava que en els casos de «restitutio in integrum», denegació de còpia a l'actor i retard culpable de l'execució es podien recórrer les sentències i altres resolucions del Consolat de Mar de Barcelona: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1183-1184, doc. 19. Quatre anys més tard, el 22 d'abril de 1409, el rei, però, atorgava que, malgrat la provisió anterior, el Consolat de Mar barceloní pogués resoldre les qüestions sobre la «restitutio in integrum»: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1185-1187, doc. 20. Uns dies després, el rei ordenava que les causes sobre «restitutio in integrum» encara pendents de recurs fossin transferides al Consolat de Mar: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1187-1188, doc. 21. La decisió de 1405 es va fer extensible a un cas perpinyanès el 22 de març de 1405: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1445, doc. 164. I el 21 d'abril de 1406 encara es prohibia al governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya intervenir en les causes pertanyents a la jurisdicció consular quan s'al·legaven pobresa, viduïtat o pupil·laritat: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1446-1447, doc. 165. La tasca legislativa no es va limitar a Barcelona, Perpinyà i Mallorca. També s'estengué a València, on el 28 de setembre de 1403 es modificava el recurs d'apel·lacions en el procés consular: Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1323, doc. 87.

43. Sovint en els conflictes jurisdiccionals descobrim que el detonant del cas que genera la protesta per part dels còsols o de la ciutat de Barcelona està protagonitzat per un mercader que acut a un altre tribunal descontent amb la decisió de la cort consular o, simplement, tractant de defugir la seva jurisdicció, possiblement en previsió d'una decisió contrària als seus interessos. En general, sobre l'actitud de certs mercaders davant les diverses jurisdiccions i l'ús que en fan, bé que en una cronologia quelcom més tardana, vegeu Maria Elisa SOLDANI, «Madurs consells» o «males suggestions»? Forme di patrocinio, consulenza e consiglio nelle cause tra mercanti a Barcellona (secc. XIV-XV)», a Martine CHARAGEAT i Corinne LEVELEUX-TEIXEIRA (ed.), *Consulter, juger, décider: Le rôle de l'avis dans le processus décisionnel médiéval*, Madrid, Casa de Velázquez, en premsa.

visats pels governs municipals des del moment en què la nòmina de cònsols i jutges d'apel·lacions els corresponia. A més, un dels dos càrrecs consulars es corresponia sempre a un ciutadà honrat, mentre que l'altre restava reservat als mercaders. Però també, almenys a jutjar pel cas barceloní, consells de mercaderia i defensors eren càrrecs detinguts per un grup relativament petit de persones molt afectes al nucli dur del govern municipal, clarament dominat pel grup dels ciutadans honorats, molts membres dels quals tenien importants interessos comercials.⁴⁴ Tot això explica que en aquesta vessant de gestors dels interessos mercantils, cònsols, consells i defensors en realitat actuessin, en certa manera, com una mena de delegació del poder municipal en el qual s'integraven i al qual quedaven subordinats. Així s'explica que bona part de la política municipal respecte al comerç i la navegació els fos delegada, si bé la darrera paraula a tenir en compte era la del govern municipal.

Una de les tasques més antigues i de major continuïtat dels cònsols del mar havia estat la judicial. Tot i que amb limitacions, la jurisdicció consular era àmplia i estigué en expansió durant el regnat de Martí, gràcies, en part, al suport decidit del consell barceloní que interpel·là el monarca per aconseguir les ampliacions i que vetllà també pel seu respecte enfront d'altres jurisdiccions.⁴⁵ No hi ha dubte que Barcelona —sembla que Perpinyà i Mallorca es conduiran de forma similar— estava interessada en el respecte de l'ordenament jurídic no sols per un ideari legalista, sinó perquè la subjecció, d'una manera o d'una altra, del Consolat de Mar al poder municipal comportava que

44. Una anàlisi detallada d'aquesta qüestió sobrepassa el propòsit i les possibilitats d'aquest treball, però vegeu, a tall d'exemple, algunes dades força indicatives. En els vint-i-cinc consells de llotja reunits dels quals coneixem la composició entre 1397 i 1410, hi participen noranta persones. D'aquelles, seixanta ho fan un mínim de dues vegades. Destaquen dos casos en particular, el de Bartomeu Mir i el de Pere de Casasaja, amb disset i tretze participacions, respectivament. Gairebé tots els cònsols mercaders —no hem pogut documentar Miquel Marquet ni Benet Saclosa— formen part del consell de la llotja abans o després del seu exercici del càrrec: Guillem de Cabanyelles, Antoni Ametller, Pere de Mont-ros, Guillem Pujada, Pere de Quintana, Francesc Satria, Bernat Saclosa, Bernat Ferrer, Bartomeu Mir, Guillem Descròs, Bernat de Mirambell i Guillem Oliver. Però encara s'aprecia més clarament aquella actuació endogàmica quan es fa una ullada més àmplia a la correlació existent entre membres dels consells i càrrecs de l'administració consular, incloent-hi lloctinents de cònsols, jutges d'apel·lacions, defensors de la mercaderia i clavaris. Hi ha casos més que evidents. Destaca el ja esmentat Pere de Mont-ros, que, a més de cònsol el 1399, fou «dipositari dels diners del dret d'òbol per lliura per la defensa de la mercaderia» els anys 1397-1398, clavari del pariatge el 1401, oïdor dels comptes del pariatge en 1403-1404, lloctinent de cònsol el 1404, rebedor dels diners de la imposició de la mercaderia en 1404-1405, rebedor i distribuïdor dels diners del pariatge ja extingit en 1405-1408 i oïdor dels comptes del pariatge extingit el 1406-1407. Bartomeu Mir, a més de formar part de la majoria de consells d'aquells anys, fou «dipositari dels diners del dret d'òbol per lliura per la defensa de la mercaderia» el 1397, defensor de la mercaderia el 1402, oïdor dels comptes del pariatge en 1403-1404, jutge d'apel·lacions del consolat el 1404, lloctinent de cònsol el 1405, oïdor dels comptes del pariatge ja extingit el 1405, cònsol el 1406 i lloctinent de cònsol el 1408.

45. Els documents que al·ludeixen a la competència d'altres jurisdiccions solen fer referència a un cas concret que desencadena una reclamació per part dels cònsols o els consellers o jurats a la cort reial, però no a una tendència generalitzada a la intromissió indiscriminada per part d'altres tribunals. La competència més directa, però, seria una altra forma de justícia aparentment molt estesa precisament en el món mercantil, l'arbitratge, el qual, però, com a forma legal i acceptada, no serà objecte de queixa per part dels cònsols. De fet, l'arbitratge, igual que el Consolat de Mar, permetia que la resolució de disputes concernint afers comercials i marítims quedés dins de l'àmbit del grup mercantil i complia un dels objectius que cercava també el Consolat de Mar, la justícia ràpida, sense dilacions ni subterfugis jurídics. Pel que fa a l'extensió de la jurisdicció consular, a manca de documentació derivada de la pràctica real, ens hem de conformar amb el Llibre del Consolat de Mar i els diversos privilegis que assenyalen quina és la matèria de la seva jurisdicció, bàsicament tot allò tocant a la navegació civil i al comerç marítim i terrestre. L'escassa documentació deixa clar, almenys en el cas de Barcelona, que la seva jurisdicció s'estén sobre totes les persones, ciutadanes o no, de Barcelona, incloent-hi els no súbdits del rei d'Aragó. Per exemple, Ferrer de Marimon i Pere de Mont-ros, cònsols de la mar, jutgen el cas que enfronta Pere Rimbau, mercader de Cotlliure, com a procurador del seu concitadà Bernat Jaume, patró de lleny, i Francesc Ros, mercader de Castelló d'Empúries, a instàncies de les parts: AHPB, Guillem Donadeu, *Liber primus requisicionum, protestacionum et appellacionum* 1399, març, 20 - 1402, febrer, 24, f. 9v-10r. També recorren o apel·len a la justícia dels cònsols del mar de Barcelona els castellans, com el biscaí Pedro Sanxis, veí de Sevilla, aquell mateix any: ídem, f. 16v.

qualsevol violació de la jurisdicció consular fos considerada també un greuge al municipi. A més, tot i que es tractava d'un tribunal autònom, la seva inclusió dins el sistema institucional emparat pel municipi barceloní assegurava als dirigents de la ciutat la supervisió —si no el control— d'una esfera jurisdiccional molt important per a un grup social i una activitat econòmica clau en la vida de la ciutat. Malauradament, la manca de documentació directament emanada de la pràctica judicial del consolat no permet determinar quin era el dia a dia del tribunal, qui i per què hi acudia i fins a quin punt es complien el conjunt de disposicions i usos que determinaven la matèria jurídica que li era pròpia i l'ordre judiciari pel qual s'havia de regir. Pel que sabem a través de les abundants notícies indirectes procedents de Barcelona, el tribunal era ben actiu i es reunia sovint.⁴⁶ En aquesta ciutat té una estructura sòlida i ben organitzada que es correspon al que dictava l'ordre judicial amb què es va dotar a mitjan segle XIV i inclou no sols els dos còsols i el jutge d'apel·lacions, sinó també notaris,⁴⁷ escriptors d'aquests notaris,⁴⁸ missatgers porters⁴⁹ i corredors.⁵⁰ També disposa d'una estructura cancelleresca i d'arxiu.⁵¹

L'aparició dels consells de llotja o col·legis de la mercaderia, datant del regnat de Joan I en el cas de Barcelona i Perpinyà, i de Martí I en el de Mallorca, havia obert una nova dimensió pel que fa a les funcions de la institució en responsabilitzar-la en bona mesura de la cura dels afers relatius al bon i necessari desenvolupament del comerç, dimensió que la realitat política del regnat de Martí s'encarregaria de consolidar i créixer. A Barcelona, almenys els còsols de la mar exercien des de temps

46. Els documents directament emanats de l'activitat judicial de la cort consular no semblen haver-se conservat. La documentació notarial, però, abunda en referències a sentències, empires, processos incoats davant els còsols, etc., especialment la del notari Guillem Donadeu, que tenia taula dins la Llotja i va exercir en diversos moments com a notari dels còsols i dels defensors de la mercaderia. De la seva activitat professional han sobreviscut nou volums que si bé no estan directament relacionats amb la seva activitat al servei de còsols i defensors, excepció feta de quatre d'ells (AHPB, Guillem Donadeu, *Dels actes del pariatge*, 1404, juny, 13 - 1408, octubre, 6; *Primus liber contractuum venerabilium defensorum artis mercantilis civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31; *Protocollum seu capibrevium contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone, confectorum existente clavario venerabili Berengario Sirvent, mercatore, cive Barchinone*, 1403, juny, 18 - 1404, maig, 27; Llibre de contractes dels defensors de l'art mercantil de la ciutat de Barcelona, 1414, juny, 2 - 1415, gener, 11), contenen molta informació sobre les activitats d'aquells. Són aquests documents els que esmenten les reunions dels còsols «pro tribunali sedente» o «pro tribunali sedentibus et more solito iudicis in lotgia consulatus», notícies que si bé no permeten establir una periodicitat ni una freqüència concretes, donen una certa idea de la important activitat del tribunal consular: AHPB, Guillem Donadeu, *Liber primus requisicionum, protestacionum et appellacionum* 1399, març, 20 - 1402, febrer, 24, f. 5v-6v, 9v-10r, 45r-v i 47r-v.

47. Entre el 1401 i el 1406 documentem Guillem Donadeu com a notari escriptor dels còsols de la mar. Almenys el 1405, a més de Donadeu, exerceix també com a notari i escriptor de la cort del consolat Pere Tomàs.

48. El 1401 es documenta Pere Fonoll com a escriptor jurat del notari escriptor dels còsols; en 1403-1404, Joan Serra. Joan Daviego, àlies Segarra, és qualificat com a escriptor de la cort dels còsols de mar el 1404 i el 1405, i Antoni Xifré, com a escriptor jurat de la cort del Consolat de Mar el 1405.

49. Entre 1397 i 1405, el missatger jurat de la cort dels còsols de la mar documentat fou Pere Duran. Domènec de Torramutxa se'l documenta entre el 1397 i el 1406, i Mateu Rossell entre 1403 i 1406.

50. L'ordre judicial barceloní, corresponent al valencià tal com va ser rebut i modificat a Mallorca, no esmenta la figura del corredor. Aquell apareix documentat almenys el 1405, quan s'esmenta Bernat Redon com a corredor públic i jurat de la cort del Consolat de Mar. Possiblement, aquest corredor s'encarregava, entre altres coses, de la venda i subhasta d'embarcacions i elements d'aquelles ordenades pels còsols i de les quals la documentació dóna nombroses referències.

51. La documentació de Guillem Donadeu conté nombroses referències a volums en els quals s'enregistrava la documentació produïda pel consolat: «registro comuni curie dicti consulatus» (AHPB, *Liber notularum*, 1398, gener, 4 - 1399, febrer, 27, f. 2v: 1398), «registro sentenciarum curie nostre» (AHPB, Guillem Donadeu, *Liber notularum*, 1398, gener, 4 - 1399, febrer, 27, f. 19r: 1397) i altres. També generen els seus registres documentals particulars els defensors de la mercaderia i els col·lectors del dret de l'òbol per lliura (*libro dicte administrationis nostre*, AHPB, Guillem Donadeu, *Liber notularum*, 1398, gener, 4 - 1399, febrer, 27, f. 14v: 1396).

enrere funcions associades a aquesta defensa i organització del comerç i la navegació a l'ombra o sota l'empara del consell municipal, tot i que haurien tingut potser un caràcter limitat a jutjar per l'escàs rastre documental que han deixat.⁵² El privilegi de Joan I a les ciutats de Perpinyà i Barcelona, donant en certa manera cobertura legal a una activitat prèvia, hauria redimensionat i redistribuït les funcions de cònsols de mar i dels nous consells i defensors, l'escomesa dels quals seria vetllar per qüestions «pro marchiis seu marcandi licentiis concessis vel concedendis quibuscumque personis extraneis aut privatis, questis aut vectigalibus, lezdis, represaliis, quam aliis quibuscumque impositionibus aut iuribus et gravaminibus, cum omnibus mercatoribus submissis nostris impositis seu imponendis aut factis seu fiendis, tam intra quam extra nostrum dominium, quavis ratione seu causa».⁵³ Efectivament, el 1399, referint-se a l'elecció dels mercaders Bernat Saclosa i Pere Fuster com a «usans de art de mercaderia», és a dir, defensors de la mercaderia a Barcelona, s'indica que la seva funció és la «sustentació de mercaderia e [...] defenció d'aquella» per tal «que fos preservada de vaxacions e maltractaments que incesantment li-n són fets, en special per leudes e marchas e altres incidents qui cascun jorn hi entrevenen».⁵⁴ Precisament per poder dur a terme aquesta tasca el rei Joan autoritzà el 1394 els cònsols i els seus consellers a recaptar a Barcelona i a Perpinyà un dret sobre les embarcacions i les mercaderies amb el qual se sufragarien totes les despeses associades a la defensa de la mercaderia, capacitant-los també per a establir i exigir talles, esperit i funció que reconeixien clarament els defensors.⁵⁵

La implicació en la defensa de les qüestions relatives a lleudes i marques és confirmada per la documentació sobreviscuda en el cas barceloní, sufragant les despeses derivades de la defensa dels privilegis i interessos dels mercaders barcelonins, com les ambaixades a Marsella per a negociar la pau amb Gènova⁵⁶ o la negociació amb la cort francesa per les marques en contra dels súbdits del rei

52. Per exemple, el 1386, els cònsols intervenien en l'ordenació del consolat dels catalans a Damasc: «Capítols fets e concordats entre los honrats en Guillem de Cabanyelles e en Francesch Merles, cònsols de la mar de Barchinona, entrevenints en açò molts dels notables mercaders de la dita ciutat de una part, e en Bernat Maresa, cònsol novellament elet en la ciutat de Domàs, de la altra, los quals capítols los honrats consellers de la dita ciutat volgueren fossen registrats en lo registre de lur scrivania a memòria del esdevenidor»: Antoni de CAPMANY I DE MONTPALAU, *Memorias históricas...*, p. 338, doc. 231. Vegeu la nota 1.

53. Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1174, doc. 14.

54. AHPB, Guillem Donadeu, *Liber primus requisicionum, protestacionum et appellacionus*, 1399, març, 20 - 1402, febrer, 24, f. 12r-15r.

55. Germà COLÓN i Arcadi GARCIA, *Llibre del Consolat...*, p. 1174-1175, doc. 14. Els defensors mateixos afirmaven que «e com mercaderia sia uy en la ciutat de Barchinona un dels singulas membres de la dita ciutat e aquell qui és en gran amentació de la casa (sic) pública, perquè és rahó que deu ésser molt altament defès e guardat, e per la qual defenció, mantaniment, los usans de la art qui habiten en la dita ciutat, volent aquella defendre fer potentment e que incesantment hi fos ab instància, cura e sollicitent entès, de fet inposaren sobre tota mercaderia qui fos en la dita ciutat, so és, qui isqués fore d'aquella, malla per lliura de diners que pach tothom qui fasa mercaderia per fer la dita defensió ab voluntat del senyor rey don Johan de alta recordació. E en la qual defensió fer e rebiment del dit dret cascun any hi són elegits dos mercaders o hòmens usants de la dita art de mercaderia, havent sert salarii e premi de fer la dita defensió e rebre e administrar lo dit dret»: AHPB, Guillem Donadeu, *Liber primus requisicionum, protestacionum et appellacionus*, 1399, març, 20 - 1402, febrer, 24, f. 12r-15r.

56. El 8 de maig de 1402, complint ordres dels defensors, Ramon de Canyelles, clavari del pariatge, ja pagà 165 lliures a Bernat Despont, doctor en lleis, el qual s'havia de dirigir a Marsella per a aquesta negociació: AHPB, Guillem Donadeu, *Primus liber contractuum venerabilium defensorum artis mercantilium civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31, f. 1v-2r. Un pagament de la mateixa quantia i pel mateix motiu es féu a Guillem Pujada: ídem, f. 26v-27r. Es pagaren nombrosos correus tramesos als dits ambaixadors, a Gènova, etc.: ídem, f. 31r, 31v-32r, 46r, 59v i 71r-v. Es pagà l'armament i nòlit de la galiota de Francesc de Plegamans, patronejada pel mallorquí Joan Bartomeu, per a transportar els ambaixadors en els viatges d'anada i tornada: ídem, f. 43v-44r, 45v-46r, 52v-53r, 54r-v, 55r-v i 59v-60r, bossa 53 bis. També es pagà Mateu de Montsó, l'escrivà real que acompanyà l'ambaixada; ídem, f. 50r-v. Els pagaments continuaren un cop acabada la negociació i conclosa la pau, l'anun-

d'Aragó,⁵⁷ entre altres. Però les decisions del Parlament de Tortosa-Barcelona van marcar una nova dimensió en les funcions dels defensors i dels consells de llotja, l'esperit de les quals enllaçava directament amb el de les ja desenvolupades fins aleshores. I és que, d'acord amb els acords del parlament, a consells i a defensors corresponia, de forma genèrica, la defensa del comerç i la navegació. A partir d'aleshores es localitzen les primeres notícies de la recopilació i posada en circulació d'informació concernent la defensa marítima i de la circulació i moviments d'embarcacions sospitoses. Efectivament, l'1 de juny de 1401, el clavari del pariatge pagà tres lliures dotze sous al mercader Bernat Descoll per un correu que el seu germà li trameté des de Marsella per informar de l'estat en què es trobaven les galeres «de Mònech e de Finar e de Bargançó qui-s devien ajustar». El correu fou fet «de voluntat e ordinació dels honrats defenedors».⁵⁸ Els defensors, però, també envien informació a altres indrets de la Corona d'Aragó per notificar possibles perills. Així, amb l'aquiescència dels defensors i del consell, Miquel de Gualbes es dirigí a Mallorca i Menorca «per dar lengua e avisar en alguns lochs de les dites illes de noves que havien de diverses fustes de remes e de naus qui-s devien ajustar per sperar e pendre diverses naus e altres fustes que speraven de Ultramar e de Sicília», i així el llaüt que portava les noves passà trenta dies a les illes per informar les embarcacions.⁵⁹

Però l'activitat essencial dels defensors de la mercaderia durant els anys següents al parlament fou, precisament, la recaptació del pariatge imposat per a la subvenció del rei i de Sardenya, així com la preparació de les ajudes econòmiques i materials i de les embarcacions destinades a socórrer l'illa i la indemnització dels afectats per atacs pirates i corsaris a Sardenya, principalment, tal com ho

ci de la qual a Barcelona fou pagada també a càrrec del dret del pariatge: ídem, f. 61r. Després de la tornada de l'ambaixada encara s'enregistren pagaments als seus membres, com Montsó (AHC, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 1a part, f. 51v), Despont (AHPB, Guillem Donadeu, *Protocollum seu capibrevium contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone, confectorum existente clavario venerabili Berengario Sirvent, mercatore, cive Barchinone*, 1403, juny, 18 - 1404, maig, 27, f. 7r; AHPB, Guillem Donadeu, *Primus liber contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31, f. 88r-v), Pujada (AHPB, Guillem Donadeu, *Protocollum seu capibrevium contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone, confectorum existente clavario venerabili Berengario Sirvent, mercatore, cive Barchinone*, 1403, juny, 18 - 1404, maig, 27, f. 9r; AHPB, Guillem Donadeu, *Primus liber contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31, f. 61r i 80r) o Bernat Font, escrivà reial (AHPB, Guillem Donadeu, *Protocollum seu capibrevium contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone, confectorum existente clavario venerabili Berengario Sirvent, mercatore, cive Barchinone*, 1403, juny, 18 - 1404, maig, 27, f. 55v-56r). Fins i tot es pagà al mercader Jaume Esteve, que es dirigí de Barcelona a Sant Feliu de Guíxols per fer anar Pujada a la Ciutat Comtal després de la seva designació com a ambaixador: AHPB, Guillem Donadeu, *Primus liber contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31, f. 86v. Per a tot aquest afer de la reforma de la pau, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative per la pace del 1402 fra la Corona catalano-aragonesa e Genova: un tentativo per porre fine alla guerra di corsa», *Archivio Storico Sardo*, núm. xxxix (1998), p. 125-138.

57. El 17 de febrer de 1403 es pagà al mercader barceloní Gaspar Moles per les despeses que havia fet en advocats, causidics i altres persones «que intervenerunt in deffendendo marchas que petebantur per nonnullos submissos regis Ffrancie concedi consilium regium residents in Parisio contra submissos et districtuales domini nostri Regis»: AHPB, Guillem Donadeu, *Primus liber contractuum venerabilium deffensorum artis mercantilis civitatis Barchinone*, 1402, maig, 5 - 1404, abril, 31, f. 58r-v. El dia 19 es pagava a Antoni Oliver, causidic barceloní, quinze florins d'or d'Aragó per a Pere Sacalm, Jaume de Puiginstós i Francesc Amella «pro recognoscendo causas marcharum que sunt inter subditos et districtuales domini nostri Regis et subditos et districtuales Regis Ffranchorum ac eciam privilegium faciens pro causa Vanaciorum et alia facienciam contra ipsos vanacianos pro interesse et utilitate dicti pariatge»: ídem, f. 58v-59r. Guillem de Fonollet també conduí una legació «ratione marcharum als Mollors Regni Castelle»: ídem, f. 49v-50r.

58. AHC, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 1a part, f. 32v.

59. AHC, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 1a part, f. 40r.

demostra el fet que el gruix de la documentació que il·lustra les activitats dels defensors barcelonins i el clavari del pariatge els mostra essencialment implicats en aquelles tasques.⁶⁰ Això explicaria que els còsols de la mar intervinguessin en qüestions que semblaven haver estat camps d'acció bàsics dels defensors? La documentació proporciona exemples d'iniciatives consulars en matèria de lleudes. Així, el 1402, seguint ordres dels còsols, el clavari paga amb els diners de l'obra de la llotja trenta-tres lliures onze sous a Bernat Despont, Jaume de Puiginesós, Joan Despont i Mateu Desquer, juristes que havien treballat «per lo fet de les leudes e per lo fet dels moneders».⁶¹ El 12 de maig de 1405 es procedeix a pagar setze lliures catorze sous per manament dels còsols a Antoni Oliver, «causídic procurador per deffensió de la mercaderia, per mesions e despeses faedores per los plets que menave per defensió de la mercaderia per la leuda de Copliure e contra lo vaguer de Barchinona per lo trencament del pany de la mia botiga la qual los dits còsols tenen a loguer».⁶² És la documentació generada també per defensors, clavaris i còsols la que demostra que, de fet, ja des dels seus orígens, els defensors eren simples administradors del dret del pariatge que estaven clarament subjectes als còsols pel que feia a les decisions de caire més polític. Així ho expressaven els mateixos defensors el 1399. Acusats per Jaume Anglés i Jaume Bussot, mercaders ciutadans de Barcelona penyorats pel lleuder de Cotlliure, de no haver fet res a favor seu després d'haver estat interpellats per intervenir en aquest cas, i reclamant-los que es fessin càrrec de les despeses que es generessin fins que fossin indemnitzats els dos afectats, sota amenaça d'acudir al rei i denunciar el cas, Pere Fuster, un dels dos defensors de la mercaderia, afirmava que «nosaltres qui som administradors de la mercaderia, som menos en aquest acte. E axí, dats-me'n translat e haurem acort ab los honrats còsols de la mar de Barchinona, los quals són mayors en aquest fet que yo ne l'onrat en Bernat Çaclosa, mon companyó. E haud lo dit acord yo e mon conpayó enantarem en lo dit fet segons que per los dits honrats còsols nos serà manat e aconsellat».⁶³ Efectivament, els còsols prenen les decisions principals i donen les directrius de caire polític, com ho posa clarament de manifest, per exemple, el volum de cartes, actes de sessions i contractes del notari Guillem Donadeu, que recull documents dels còsols entre 1404 i 1408, i que ens mostren els còsols i el consell de mercaders decidint sobre qüestions d'ordre ben divers, també relatives a la distribució dels diners procedents del pariatge.⁶⁴

60. Cal incloure aquí el gruix de cartes adreçades pel monarca als defensors i clavaris barcelonins del pariatge: ACA, Cancelleria, reg. 2.178, f. 10v, 80r, etcètera.

61. AHCB, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 1a part, f. 50r.

62. AHCB, Consolat de Mar, Llibres de rebudes i dates, Comptes. Rebudes i dates del clavari i del defenedor de la mercaderia pel dret de pariatge, 1401-1410, 2a part, f. 23v.

63. AHPB, Guillem Donadeu, *Liber primus requisicionum, protestacionum et appellacionum*, 1399, març, 20 - 1402, febrer, 24, f. 12r-15r.

64. AHPB, Guillem Donadeu, *Dels actes del pariatge*, 1404, juny, 13 - 1408, octubre, 6. A Perpinyà, els còsols també semblen els rectors de la política concernent el comerç i la navegació, ja que reuneixen consells per a tractar afers diversos. Un bon exemple ens el dona una carta dels còsols de la vila de Perpinyà adreçada als consellers de Barcelona el 3 de desembre de 1405, en la qual relaten com els còsols de la mar s'han reunit amb ells i els han informat de certs atacs corsaris contra els súbdits del rei i «han convocat consell en lo qual se són stats presents quaix tots los mercaders e prohòmens de la dita vila, los quals han precedent e matura delliberació e col·loqui entre ells concordat, que són stades elets vi notables persones d'ells matexes, dues de les quals trameten a les vostres savieses, ço és, en Bernat Jou e n Johan Tallant, mercaders, per delliberar ab vostres savieses e metre en algun orde que sia»: AHCB, Consell de Cent, Lletres comunes originals, 16-VI-1400 a 16-XII-1405, núm 183.

CONCLUSIONS

Bé que àmplies i importants, les funcions assignades a còsols, consells consultius i defensors a la darrera del regnat de Joan I i durant el de Martí l'Humà, continuant una línia d'actuació que venia dels monarques anteriors, tingueren límits clars i evidents. Si bé els atorgaven un marge d'acció particular important, no suposaren, en cap cas, una autonomia absoluta respecte a la monarquia ni els poders municipals. Això era la manifestació del paper i la situació dels mercaders a la Corona d'Aragó, actors d'un sector econòmic clau amb limitacions polítiques clares fruit de la seva subjecció a grups socials més privilegiats. No fou menys influent l'estructura jurídica i institucional dels diferents territoris de la Corona, de la qual el monarca era el cap. La maniobra dins d'aquest sistema jurídic i polític comportà la col·laboració i la negociació per tal d'aconseguir els objectius de les parts, que no podien actuar al marge les unes de les altres, especialment en un període de reptes clau com els que calgué afrontar durant el regnat de l'Humà. En els regnats successius aquesta línia d'actuació continuarà el seu desenvolupament i s'aniran incrementant les quotes d'autonomia en la gestió dels afers lligats al comerç i a la navegació, sempre dins d'un quadre organitzatiu que situava aquelles institucions sota el control o la preeminència dels poders municipals, però també de la monarquia.